

VÄSTGÖTA- BYGDEN

Tidskrift för hembygdsarbete, natur- och kulturminnesvård utgiven av Västergötlands Hembygdsförbund

Nr 1

Årgång 66

2011

Asklanda kyrka i vintrig omgivning

Foto Monica Brunnegård

Primärvården på trettiotalet
sidan 6

Profilen - Elisabeth Göthberg
sidan 16

Hänt på bögda...
sidan 24

Foto: Charles Hammarsten

HKH Kronprinsessan Victoria Västergötlands Hembygdsförbunds beskyddarinna

Innehåll

Några ord från förbundsordföranden	3
Tankar i tiden	4
Välkommen till Kinnekulle	5
Primärvården på trettioalet	6
Hembygdens helg 2010	8
Funderingar om bestick	10
Fagerhult - kungatorpet	11
Helt naturligt - Citronfjärilen får inte kolik . .	12
Hemspråksundervisning	13
Förväntningar, Förhoppningar, Farhågor . . .	14
Västergötland i fickformat	15
Profilen - Elisabeth Göthberg	16
Om julvisesång och Staffanstjärnor	17
Kunglig matrast blev en folkfest	18
Han fick fart på Skövde	20
Valle turistade tidigt	21
Glimtar från ordförandeträffar	22
Hänt på bögda, ...	24
Kilanda en oupptäckt idyll	28
Gästfrihet	29
Läsvärt i korthet	30
Torparhustruns händelselösa vardag	30
Från 28 öre till 13 kronor	32

För redigering/layout svarar Leif Brunnegård, Asklanda Ekehagen, Vårgårda, och tidningen trycks hos Rydins Tryckeri AB, Nossebro.

Utgivningstider är 22-28 febr, 25-28pr, 24-30 juni, 24-30 aug, 26-30 okt, 24-28 nov.

Senaste manusdag 6 veckor före utgivning.

Hemsida: www.hembygd.se/vastergotland

ISSN 0346-4954

VÄSTGÖTA BYGDEN

Tidskrift för hembygdsarbete,
natur- och kulturminnesvård.
Medlemstidskrift för
Västergötlands Hembygdsförbund
Årgång 66
Utkommer med 6 nummer per år
Avgift 2011 150:-

Varifrån kommer artiklar i detta nummer?
Siffrorna på kartan hänvisar till sidnummer i tidningen.

Nästa nummer av Västgötabygden

kommer i vecka 16. Manusstopp 10 mars. Men skicka gärna material till nummer 1 2011. Författarna i denna skrift är själva ansvariga för innehållet i sina artiklar. Redaktionen förbehåller sig rätten att korta och redigera insänt material. Om inget annat anges, är artikelförfattaren också fotograf. Bidrag till tidningen och tips, mottas tacksamt av redaktionen, liksom tidskrifter och böcker som önskas anmälda. De flesta texter och bilder publiceras på vår hemsida. Insända texter och bilder anses som godkända för publicering på vår hemsida.

Några ord från förbundsordföranden

Så är det åter dags att blicka framåt mot ett nytt år.

Lagom till julhelgen har Continental Precious Minerals Inc. meddelat sin avsikt att snarast utföra provborrningar på jakt efter värdefulla mineraler, främst uran. Just nu är berget Billingen i blickfältet. Berörda markägare har tre veckor på sig, från delgivningstillfället räknat, att till CPM inkomma med invändningar. Falköpings, Skara, Skövde och Tidaholms kommuner har enats om att inlägga veto mot kommande planer på uranbrytning. Västergötlands Hembygdsförbund har bestämt tagit ställning mot eventuell framtida uranutvinning.

Om en sådan skulle komma till stånd skulle detta få enorma miljökonsekvenser, inte bara i platåbergens landskap utan också på betydligt längre avstånd. Ett besök i området för den begränsade uranbrytningen för årtionden sedan i Häggum ger nyttiga insikter i vilka värden och vilka risker som står på spel. Måtte detta aldrig i ännu större skala upprepas i vårt landskap, som är så rikt på natur- och kulturvärden!

Hus med historia

Beträffande projektet Hus med historia kan just nu endast sägas att betydligt färre ansökningar lämnats in från Västergötland än vid föregående ansökningstillfälle. Skälen kan vara många, men både trötthet och besvikelse kan ligga bakom.

Vår Studie- och ungdomskommitté arbetar vidare med brett program. Här fortsätter både satsningen på 50-

Eva Bergström Hyenstrand
Förbundsordförande

60-tal och samtalen om mål och medel för hembygdsarbetet. Ett annat område är att lyfta fram äldre tidskunskaper om hushållande, råvaruhantering mm, kunskaper som ännu finns, bland annat inom hembygdsrörelsen, men ändå försvinner i snabb takt. Förhoppningsvis kommer informationstillfällena att ordnas kring den allt brännande frågan om uran.

Söndagen den 15 maj träffas vi för årsstämma på det härliga Kinnekulle. Då hoppas vi också få hylla Årets hembygdsförening!

Eva Bergström Hyenstrand

Bertil Ström har avlidit

En av de verkligt kunniga hembygds kämparna har avlidit. Bertil Ström, under mer än 40 år verksam i Mariestad, men numera bosatt i Huskvarna har gått bort 69 år gammal. På en rad områden arbetade han för hembygden, inte minst under många år som naturvårdsdirektör vid Länsstyrelsen i Mariestad. Hans stora kunnande om natur och miljö kom naturligtvis också till nytta inom exempelvis

naturskyddsarbetet, både på länsplanet och inom Mariestads naturskyddsförening. Han var också engagerad i Vadsbo hembygds- och fornminnesförening och dess tidskrift Vadsbobygden, liksom i Friluftsförbundet. Under en tid innan han flyttade från Västergötland till Småland satt han även med i Västergötlands hembygdsförbunds styrelse, och skrev nyligen en krönika Tankar i tiden i Västgötabygden.

Bertil Ström var en person som gärna delade med sig av sitt stora kunnande. Som exempelvis under Linnéåret nyligen då han ofta iklädde sig Linnés kostym, både bokstavligen och andligen, och guidade intresserade i Linnés anda. Han medverkade också med artiklar i en rad tidningar i olika ämnen.

Hans kunskap hade stor bredd, inte minst hade han mycket vetande att förmedla om bygdens historia. Av allt delade han gärna med sig, och saknaden efter honom blir stor.

Hans Menzing

Tankar i tiden ...

När jag skriver detta, sitter jag och tittar ut över den vintrigaste vinter jag upplevt! Jag bor numera i sydöstra delen av Västergötland, nära Mullsjö, och denna märkliga vinter har vi redan snörekord i december. Landskapet är otroligt vackert: Just i dag både snö och rimfrost på alla träd, och en flock domherrare i hasselbusken vid fågelhuset lyser som röda bloddroppar mot allt det vita.

Samtidigt är det skrämmande. När man bor på landet, är man mer utlämnad åt naturens krafter.

Tack och lov för traktor och snöslunga, annars hade vi inte kommit ut med bilen, kunnat handla mat eller komma iväg på jobb. Men även med hjälpmedel är det tufft att hålla uppe kommunikationen med civilisationen. När strömmen försvinner, vilket redan hänt hos oss fem gånger före nyår, blir det kallt, mörkt och vattenlöst i vårt hus. Skönt att vi har införskaffat ett reservkraftverk som klarar basbehov i form av ström till kyl eller frys, vattenpump för kallvatten, några lampor och TV! Kakelugnen klarar värmen.

Hur hanterade man detta när jag var barn på 40- och 50-talet? Jag minns hur grannarna i byn gick ihop om snöröjningen. En ardennerhäst som drog en V-formad tråplog, där gubbarna satt på en tvärså på plogen och tyngde ner. Det fungerade, men kraven på framkomlighet var kanske inte så stora. Man behövde till exempel inte åka och handla mat så ofta, mjölk hade man från egna kor, smör och ost kom med mjölkbilen som retur från mejeriet och bröd bakade man själv.

Värmen var inga problem, man fortsatte att elda i vedspisen och vedpannan som vanligt. Vatten fick vi från en grävd brunn 2 meter från huset. Handpumpen

Lena Langerö

fungerade, inga problem. Fotogenlampan fanns fortfarande kvar, bara att ta fram, och TV hade vi inte!

Vad kommer våra barn att minnas av vinter och snökaos? Att tågen inte går, att flyget står still? Inget de själva kan råda över. Inte vet jag, men varje generation har förstås sina minnen.

Vi har i hembygdsföreningarna ofta varit bra på att samla saker från äldre tid. Plogar och spinnrockar

finns det gott om i hembygdsgårdarna. Men hur gör vi för att samla minnen och erfarenheter? En elak tanke är att om SJ hade tagit tillvara på erfarenheter och kunnande från snövintrarna på 40-talet, hade kanske tågkaoset kunnat undvikas.

Tänk om vi kunde ägna de närmaste åren åt att samla kunskap vid sidan av samlandet av saker. Efter-

som jag en gång för länge sedan utbildad mej till farmaceut, även om jag inte arbetat på apotek sedan 70-talet, funderar jag bland annat på gammal kunskap kring folklig medicin.

Bikarbonat blandat med vatten på getingstick, det var mammas knep för att svullnad och rodnad skulle försvinna runt sticket. Att gnida en fläsksvål på vårtan för att få den att försvinna var grannasmors råd. Att detta råd sedan kryddades med att fläsksvålen efteråt skulle grävas ner (om det var på något speciellt ställe minns jag inte) och vårtan försvinna när svålen ruttnat bort, kan kanske tillskrivas ett visst mått av fantasi hos min granne!

Vi borde sätta oss ner i våra föreningar och fundera på vad som kan vara värt att dokumentera av gammal, folklig kunskap på olika områden. Kanske ämne för en studiecirkel? Några tankar i vintertid!

Lena Langerö

Välkommen till Kinnekulle

Det blommande berget!

Hellekis säteri.

Kinnekulle Hembygdsförening som utsågs till årets hembygdsförening år 2009 hälsar Dig välkomna till Västergötlands Hembygdsförbunds årsmöte den 15 maj 2011. Årsmötet sker i det stora växthuset vid Hellekis Säteri. Kinnekulle Hembygdsförening har varit verksam över 60 år och täcker orterna Västerplana, Medelplana, Österplana, Hällekis, Kestad och Gössäter. På Kinnekulle finns även hembygdsföreningar i Husaby och Forshem. Föreningens syfte är bland annat att väcka och bevara intresset hos ortens befolkning för allt gammalt och fornt.

Kinnekulle är ett av få ställen i Sverige där man hittar ovanligt många naturtyper samlade, allt från alvaret till de frodiga lövskogarna. När körsbärsträden står i blom då anser många att Kinnekulle visar sig från sin bästa sida, detta sker förhoppningsvis vid tiden för årsmötet. Under sin Wästgötaresa år 1747 imponerades Carl von Linné mycket av floran på Kinnekulle. Kinnekulles kalkrika jordmån och läget på västslutningen mot Vänern har skapat ett klimat som gynnar växtligheten. Dessa komponenter gör det möjligt att odla exotiska växter såsom äkta kastanj, trumpetträd, gudaträd och valnöt med mera. I trädgården på Hellekis Säteri finns många exempel på växter som inte skulle klarat sig om förutsättningarna varit annorlunda. De olika bergarterna har skapat möjligheter till stenhuggeri och kalkbränning. Dess historia går tillbaka till medeltiden, från slutet på 1800-talet blev stenhuggeri en storindustri.

Du som nu tänker besöka årsmötet på Kinnekulle

passa på och njut av blomsterprakten. Har du för avsikt att förlänga din vistelse, då finns goda möjligheter till övernattnin g vid till exempel Falkängen i Hällekis, Blå Pensionatet i Gössäter, Hotell Gustaf i Götene med flera.

Program och hålltider

Kl. 10.00 – cirka 11.30 Gudstjänst i Österplana kyrka med Skara stifts biskop Erik Aurelius.

Efter gudstjänsten går färden mot Hellekis Säteri över Högkullen.

Registrering av årsmötesdeltagare.

Kl. 13.00 Lunch på Hellekis Säteri.

Hannu Sarenström, känd trädgårdsinspiratör från bland annat TV-programmet Gröna Rum kåserar.

Efter avslutade årsmötesförhandlingar finns möjlighet till rundvandring i trädgården på Hellekis Säteri.

Reservation för ändring i programmet.

Anmälan, som är bindande, skickas till Kinnekulle Hembygdsförening, c/o M. Kling, Kinnekulle Bergsgården, 533 94 Hällekis. Sista anmälningsdatum den 30 april 2011. Alternativ anmälan e-post: marianne.kling@telia.com.

Kostnad 280 kr/person inkl. lunch och eftermiddagskaffe. Inbetalning till vårt bankgirokonto: 701-9771

Glöm inte att skriva avsändare och vilken förening ni representerar

Välkommen!

Primärvård på trettioalet

År nittonhundra-trettiofem fick min far transport från sin dåvarande tjänst som provinsialläkare i Kosta till motsvarande tjänst i Falköping. Från ett distrikt som omfattade flera av de kända glasbruken och som drabbats hårt av trettiotalskrisen till ett distrikt med mera varierad näringsverksamhet och kanske därför inte så känslig ekonomi.

Mottagningslokalen hyrdes ovanpå Norders Bokhandel (på Storgatan) vilket med tanke på stadens synnerligen avlånga utbredning kanske inte var så centralt men apoteket låg i alla fall nära. Stadens lasarett låg också inom gångavstånd. Bostaden låg också nära på Landbogatan.

När jag tänker tillbaka på min barndoms läkarvård kan jag inte annat än förvåna mig över att min far trots den stora arbetsbelastningen aldrig råkade ut för något allvarligt misstag. Man måste betänka att han alltid hade dygnsjour och således kunde bli väckt när som helst på natten för att sköta akuta sjukdomsfall eller t ex förlossningar. Den hårda belastningen komparerades kanske i någon mån genom att han kunde ta ut fyrtio semesterdagar per år.

Förlossningar skedde vid den här tiden praktiskt taget alltid i hemmen och jobbet innebar alltså dessutom en resa på kanske flera mil. Distriktet omfattade 123 socknar och en sjukresa kunde t ex gå till Mullsjö. Gissa om han kunde vara trött när han kom hem. Den ordinarie mottagningen började som vanligt klockan tio på morgonen. Ibland kunde väntrummet vara fullt av patienter. Avgiften för ett enkelt besök var tre kronor (på trettioalet).

I tjänsten ingick också ansvar för skolsjukvården och många var de barn som ympades med smittkoppsvaccin vid besöken på skolorna. Behandlingen var påbjuden i lag!

Vad gjordes då på mottagningen? Utom den självfallna receptförskrivningen för diverse åkommor var t ex tandutdragning och enklare kirurgi vanlig. Sårskador syddes och okomplicerade benbrott fixades. Jag minns den stora gipstången (för att bryta gipsförband) som låg i ett av glasskåpen. För instrumentutrustningen på mottagningen svarade min far själv. Fem stora glasskåp i mottagningsrummet var fulla med tänger, peanger,

Provinsialläkare Frithiof Lindborg
omkring 1940

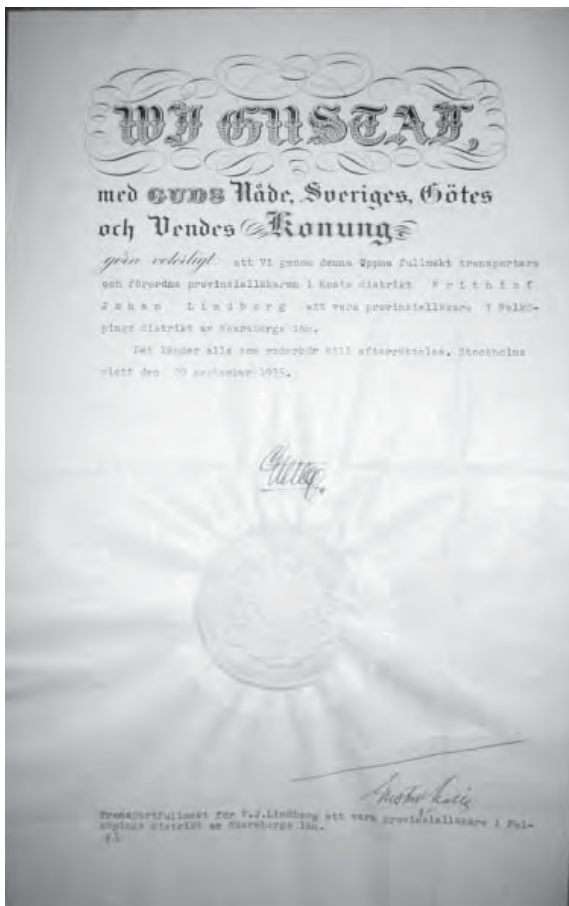
tandtänger, förlossningstänger, rondsålar, kanyler etc. På ett bord stod en steriliseringsapparat. På ett annat fanns ett mikroskop. Ett ”amerikanskt” skrivbord med låsbart rulljalusi (journaler skulle vara inlåsta) stod vid fönstret. Ett hörn var reserverat för labbutrustning. Urinprov, sänka etc togs och utvärderades. Rumets mitt dominerades av ett operationsbord. Där hamnade jag själv några gånger.

Jag cyklade omkull på en grusväg och körde knäet i marken så att en del grus pressades in under knäskålen. Jag hörde skalpellen skrapa mot gruskornen när såret rensades upp. Den gången föregicks operationen av bedövning. Så blev inte fallet när jag fått överläppen kluven av en nedfallande del av en glaslampa i skolans gymnastiksal. Min mor blev något nervös när jag kom hem med framtänderna synliga genom skåran. Av någon anledning ansågs bedövning riskfylld i ansiktet och de tre stygnen frambringade rikligt med tårar. Men så väl utfördes arbetet att man knappt kan se äret.

En dag kom en medelålders man in på mottagningen och klagade över att han hade ont i knät. Min far bad honom ta av byxorna så att han kunde se på knät. Nu

Mikroskopet. I lab-utrustningen ingick mikroskop.

Fullmakt i folioformat undertecknad av hans majestät Konung Gustaf V.

Doktors väska. Väskan som var med på alla sjukbesöken.

började en egendomlig procedur eftersom mannen höll byxorna uppe genom att ha en lång lina lindad runt livet. När alla varven lindats av låg en rejäl hög med tunt rep på golvet. Efter undersökningen vidtog pålindningen av linan. Patienten kunde ju inte gå ut i väntrummet med repet i handen. Min fars förvåning över det ovanliga arrangemanget var så stor att han inte kom sig för att fråga mannen varför han inte ville använda livrem eller hängslen. Han var kanske fäst vid sin "livlina"?

En annan gång kom en ung familj, man, hustru och två barn in från väntrummet. En pojke kunde vara en fyrafem år och en liten tös några månader. Det var den lilla man sökte för. Hon skrek om nätterna så att familjen inte fick någon nattro. Familjen var tydligen ganska pressad och vilka blir väl inte det om man inte får sova? För att lätta lite på stämningen vände sig min far till pojken och sa att det väl var trevligt att få en liten syster att leka med. "Ja," sa den lille pajken, "men ibland ä ho hemsker." Inför denna fritt ur hjärtat framsprungna, på genuin västgötska framförda replik kunde i alla fall min far inte hålla sig allvarlig.

Min mor hjälpte till på mottagningen och därför hade vi en flicka som skötte matlagning och städning. Vid ett tillfälle när min mor inte var hemma kallades hemhjälp till mottagningen för att hjälpa till vid en enklare opera-

tion. En vägarbetare hade förstört en nagel på ett finger. Nageln skulle tas bort och lämna plats för en nybildad. När bedövnings-sprutan stacks in vid sidan av fingret blev detta för mycket för den stackars flickan. Hon svimmade, föll omkull och slog huvudet i värmeelementet. På den tiden fanns inte de släta fina panelelementen som vi är vana vid. Här rörde det sig om gamla tunga gjutna pjäser med skarpa kanter på sektionerna. Hon slog upp ett sår i huvudet och min far fick en ny patient.

När hon vaknat till och plåstrats om blev det min tur att komma och hålla i patientens arm medan den förstörda nageln togs bort. Så jag vet precis hur det går till men jag ska kanske avstå från en beskrivning.

Jag minns de hårda vintrarna under kriget när temperaturen sjönk under trettiograderstrecket i Falköping och "förfrusna näsor, öron och hakspetsar" köade i väntrummet. Man hade kört häst och vagn in till stan och ovana som alla var vid så sträng kyla inte tänkt på att skydda utsatta kroppsdelar.

Jag minns hur vi satt hemma och rullade gasbindor. Det var stor brist på förbandsmateriel och i görligaste mån måste förbrukad sådan återanvändas. Således tvättades använd gasbinda och om den därefter var någotsånär hel rullades den för hand och återfördes till mottagningen för att åter göra tjänst.

Jag minns hur min far bekymrade sig över årsberättelsen för distriktet som skulle inlevereras till dåvarande Medicinalstyrelsen varje nyår och där det allmänna hälsotillståndet liksom också skolhälsovården i varje socken (de var 123 st!) skulle redovisas.

Min fars arbete var intressant men slitande, i synnerhet genom den ständiga jourtjänsten. Hans hälsa blev lidande och han blev bara femtionio år gammal.

Bengt Lindborg

Artikeln är ursprungligen publicerad i Snöflingan som är Nykyrke Hembygds- och Fornminnesförening samt Bjurbäcks Hembygdsförening jultidning och som 2010 firade 10-årsjubileum.

Hembygdens Helg 2010

Helgen den 23-24 oktober anordnades för andra året Hembygdens helg på Historiska museet i Stockholm. Det var ett samarbete mellan Sveriges hembygdsförbund och museet. Under dagarna hölls det seminarier och föredrag, anordnades marknad, specialvisningar och föremålsvisningar och gavs släktforskningsstips samt givetvis fanns det ett antal bokbord. Någon tyckte att här skulle alla regionala hembygdsförbund finnas med. Så kanske blir fallet om något år.

För medlemmar i hembygdsföreningar hölls Historiska museet öppet båda dagarna. Själv passade jag på att bese många av min hemtrakts enastående föremål som finns på museet, såsom drottning Katarinas gravsten från 1250, Ällebergskragen samt Broddetorpsaltaret med flera föremål från Falbygden. En nyhet som chefen för Historiska museet Lars Amréus slog ett slag för i sin välkomsthälsning var utställningen Sveriges Historia som upptar tio rum med en tidsresa från år 1000 till 2015.

Inledningstalare var kulturminister Lena Adelsohn Liljeroth, som framhöll att hon har två hembygder, dels Stockholm med rötter i många generationer och dels Kåringön i Bohuslän, som är hennes mans gamla hembygd och som nu också blivit hennes hembygd. Ministern talade likt många andra föredragshållare under helgen om det inkluderande kulturarvet, vilket blir en fin grogrund för gemenskap. Hon uttryckte sitt gillande av den nya kulturarvsdebatten där SHF har tagit tydlig ställning. "Hembygdsrörelsen ger svar på frågan vem är jag och den är också ett nav för framtiden. Har vi inte kunskapen bakåt har vi svårt att orientera oss här och nu. Kulturen är kittet som håller människorna samman, kulturen är viktig men kulturen är också gränslös", sa Lena Adelsohn Liljeroth.

I programbladet hade utlovats att åhörarna skulle veta regeringens prioriteringar efter valet och på den punkten fick vi veta att prioriteringarna är de samma som under förra mandatperioden, men med olika innehåll.

Lena Adelsohn Liljeroth berörde också den historiskt stora folkomflyttningen som skedde under förra seklet, en folkomflyttning från landsbygd till stad. Många håller dock gärna kvar kontakten med sin hembygd och har man kvar ett sommarställe där så säljer man sällan detta utan låter det vara kvar i släkten. Här spelar hembygdsrörelsen med sina aktiviteter också en viktig roll.

Frågan som många i hembygdsrörelsen ställer sig idag är "kommer pengar till projektet Hus med Historia finnas kvar under en längre period?" Den ställdes från publiken och ministern svarade att det kunde hon inte på stående fot utlova. Frågan är om detta diskuteras i

Kulturministern Lena Adelsohn Liljeroth i talarstolen i Barocksalen under Hembygdens Helg.

regeringen. En sak är dock säker och det är att hembygdsrörelsen hyser stora förhoppningar på en fortsättning av projektet som gör det möjligt att rädda stora kulturarv.

Mycket cirkulerade kring "Hus med historia" under denna helg. Det verkar vara mycket viktigt att de anslagna medlen får stor publicitet genom reportage i media. Tänk på detta vid nu stundande ny ansökan.

Lars-Erik Kullenwall

**Du har väl
inte glömt**

att prenumerera på Västgötabygden för 2011?
Västergötlands Hembygdsförbund. Bankgiro 378-
5383. Glöm inte att skriva namn och adress!

Plast i alla former

Trots att det fanns mycket spännande att lyssna till och beskåda på Statens Historiska Museum under Hembygdens helg, så passade jag på att besöka det närbelägna Nordiska Museet. Där kom jag lagom till att få vara med om utdelning av ett antal utmärkelser bland annat av medaljen för hembygdsvårdande gärning till Björn Lippold.

På museet pågick ett antal utställningar som lockade och mest lockade den uppmärksammade utställningen om plast. Här var igenkännandet stort av en massa plastprylar i alla former.

Under de drygt hundra år som plasten funnits har den hunnit förändra vår vardag i grunden och är en av förutsättningarna för det välfärdsliv vi lever. Idag är plastprodukter trendiga, samtidigt som materialets negativa miljöpåverkan är mer uppmärksammas än någonsin.

Plastcykeln blev dock aldrig någon succé

föremål, finns självklart också med. Plast! presenterar även privatsamlaren Thomas Lindblad och hans enorma samling av hushållsplast. I den stora utställningshallen gjorde sig denna färgglada utställning till något som fastnade både i minnet och i kamerans digitala minne.

Här berättas hela plastens historia. Om den första experimenterande perioden i början av 1900-talet. Om 1950- och 60-talen då materialet kommer in i hemmen på allvar och fabrikerna anlitar formgivare. Från att då vara en positiv framtidssymbol börjar plastens bidrag till den ökande masskonsumtionen att uppmärksammas på 70-talet.

Lars-Erik Kullenwall

Plast i alla former utställda i Nordiska Museets stora hall.

Utställningen tar utgångspunkt i hemmet, med mängder av exempel ur Nordiska museets samlingar. Här samsas bakelittelefonen med klassiker formgivna av Stig Lindberg och Carl-Arne Breger. Den anonyma vita trädgårdsstolen, kanske världens mest spridda plast-

Helt gratis

för Din förening att synas i evenemangskalendern på www.hembygd.se/vastergotland.

Vänta inte för länge efter årsmötet

att berätta för Eva på kansliet om eventuellt nya namn och adresser på Din förenings adresslista. Det är viktigt för både förbundet och Din förening att uppgifterna är aktuella.

Funderingar om bestick

De allra vanligaste föremålen i vardagen som kniv, gaffel och sked har alla en historia. De används dagligen och de blir intressanta om man "forskar" lite bakom. Skönlitteratur och facklitteratur ger bra inblick.

Grötfest

Första avsnittet kommer från ett kapitel i Den siste knallen av Gunnar Falkås. Det handlar om en grötfest i slutet av 1800-talet i Västsverige. Där serverades risgrönsgröt och den var för dyrbar att serveras ofta, så alla förstod att uppskatta frikostigheten. Gröten serverades ur ett gemensamt lerfat och den skulle ätas med framlagda hornskeदार.

- Detta var skickeligt folk som visste hur gröt och mjölk skulle ätas. Gröt kunde ätas enligt två metoder. Den ena var ett friskt och otvunget slevande: Först skeden till grötfatet, därefter till mjölkbunken för att få med sej någon mjölk och sedan till mun. Detta hade den olägenheten att löst sittande grötsmulor lätt sköljdes av och stannade i mjölken. Den andra metoden var mer omständlig. När en tagit skeden full, stack in den direkt i munnen, dock utan att tillgodogöra sig gröten. En drog istället ut både sked och gröt och putsade därvid till gröten med läpparna. Sedan gick skeden till bunken, mjölk påfylldes, och så fördes allt med stadig hand tillbaka till mun för slutlig leverans. Nu stannade inga grötklickar i mjölkbunken. Detta sätt att spisa gröt ansågs mera vårdat och kallades att ta gröten i körke. Vid en rätt kyrktagning kom kvinnan ut renad, likaså gröten i detta sammanhang.

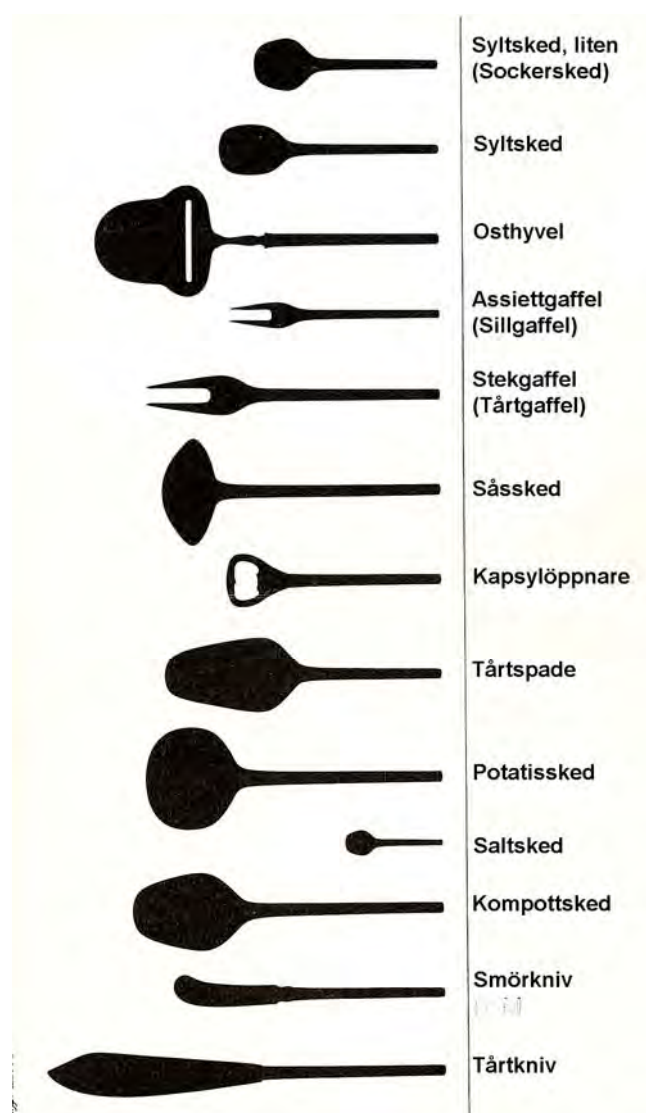
Skeden ersatte handen

Bestick är ett relativt nytt fenomen i förhållande till människans historia. Handen, våra 32 tänder, ostron- och musselskal samt kniven användes länge som redskap att äta med. Genom gravfynd, målningar på kyrkväggar, gamla teckningar, träsnitt och skriftliga berättelser har man fått reda på hur folk åt och vilka matvanor de hade. Många traditioner har följt släkter i generationer och på så sätt överlevt århundraden.

Att äta med kniv, gaffel och sked är inte något man gör i alla kulturer. I Östasien delas maten under tillagningen och därefter äts den med pinnar, det är det vanligaste ätredskapet i världen. I en del kulturer används fortfarande handen som ätredskap då ingår tvätt och torkning av händerna vid måltidens början. (I Europa med modern snabbmat följer nya rutiner, nästan all sådan mat äts med händerna.)

Olika vanor

Här följer ett annat avsnitt från en annan del av världen, nämligen Kina. Det är spännande att läsa hur kineserna

ser på oss och vårt ätande.

Kvinnopaviljongen av Pearl S. Buck

Citat från ett kapitel där högt uppsatta kineser äter en födelsedagsmåltid, det är en äldre kvinna som talar:

- Utlänningar stoppar alltid stora matbitar i munnen, sade hon och såg sig om i rummet. Jag har aldrig sett det, men jag har hört berättas att man sätter hela fårben och stycken av ko, stora som ett litet barn på deras bord, och att de ger sig på köttet med knivar och skär stycken av det. Så tar de bitarna med järngafflar och slänger in dem i munnen.

Båda exemplen kommer från början av 1900-talet och samtidigt i Europa slog borgerlighetens stränga matseder igenom. I Sverige på herrgårdar och andra borgarhem fanns en annan ätkultur, åtminstone när man hade gäster. Då ville man markera hur rik man var och

hur insatt man var i finare manér. På deras bord kunde det finnas en mängd olika bestick alla för en speciell rätt.

Här följer några exempel på detta:

Druvsax, snigeltång, hummergeaffel, sked för mald ingefära, lutfiskbestick, sparristång, tång för sockerbitar, ostkniv, smörkniv, marmeladsked, sardingaffel, sillgaffel, fiskbestick, tårtspade och saltsked. När man dukade upp ett kuvert till en gäst kunde det ligga upp till 20 besticksdelar till varje person.

Först runt 1940-1950 kom besticken att anpassas till

ett ledigare måltidsmönster. I början av 1970 följde ännu en förenkling av bordskulturen. Bort med alla dukar och finporlin, duka till buffé i köket var mottot. Nu 2010 är det dags för finare manér igen, säkert har alla inrednings- och matprogram på TV och alla lyxiga magasin med inredning som tema, en stor del i detta. Precis som för 100 år sedan finns det ett sätt att äta i vardagen och ett annat när man har fest.

Gunvor Fröberg

Fagerhult Kungatorpet

Kungajakt 1930.

Det efter Bergagården mest kända stället på Halle- och Hunneberg är Fagerhult. Det omnämns i jordeboken 1640. Kronan sålde torpet till fältmarskalken Gustav Horn 1650 och återtog det under Karl XI:s reduktion 1685. Från 1700 -1750 tillhörde Fagerhult Majorens stab vid Västgöta-Dals regemente som fördelshemman (löneförmån).

Kronan inlöste Fagerhult som kronojägarboställe 1830, vilket det var fram till 1939. Det blev då skogsjordbruk fram till 1961. Siste brukaren, Axel Bredberg, slutade efter att ha blivit vägrad elektrifiering.

Det nuvarande husets bottenvåning uppfördes omkring 1860, då även vårdträdet, den gamla linden, planterades.

Jorden omfattade: 18929.1 hektar, varav 3.2 ha åker, 19268 hektar, varav 2.4 ha åker. I ett memorial från 1720

sägs att Fagerhult räntade 1 Lispund (8.5 kg) smör och beskrivs vara "wäll bebygd, haar ingen åker el. uthsäde, Eng til 30 stackar, een nödig Kåhltäppa, Humblegård til 60 stänger, godt ymbnigt Muhlebete, gott fiske".

När Gustaf V övertog jakten 1907 efter Oskar II:s död flyttade han lunchplatsen från Kungens kök vid Hallsjön till Fagerhult, som fortfarande är samlingsplats under jakterna. Hovet hade avtal med både kronojägare och sedan arrendator att få disponera huset under jaktdagarna. Raden av Kungastenar utanför minner om celebra besök.

Numera ingår Fagerhult i Grinnsjö naturreservat. Sveaskog använder huset som enkel förläggning för besökare som vill studera bergen.

Göran Söderström

Citronfjärilen får inte kolik

I höstas gladdede jag mig i en artikel åt att jag inte var citronfjärilshona som efter att ha överlevt en isande kall vinter och ett alltför kort, men förhoppningsvis hett, kärleksmöte inte behövde leta efter brakved att lägga äggen på så att larverna skulle kunna äta sig stora och präktiga.

Men citronfjärilarna har inga problem. Jag fick omgående ett mail från vår tidigare styrelseledamot, den mycket naturkunnige Bertil Ström, som visserligen bodde i Huskvarna, men höll koll på den forna hembygden via Västgötabygden. Brakved är en av de vanligaste buskarna i skogsterräng, skrev han.

Men undvik den gärna, manade han Torkad brakved är visserligen ett gammalt beprövat laxermedel och förekommer i icke vanebildande laxermedel som finns receptfritt på apoteket. Brakved heter *Rhamnus frangula* på latin och ett laxermedel heter *Frangulax*. Goggelsökning ger 2 900 träffar! Det kemiska ämnet frangulin - huvudsakligen det verksamma medlet i brakved - ger 28 300 träffar!

Men skall man använda drogen skall det vara på väl torkad bark. Färsk bark och de svarta bären (först röda) sägs ge en fruktansvärd kolik! Men detta tycks inte bekymra citronfjärilen!, konstaterade han.

Många goda tips

En tid senare såg jag i tidningen att Bertil gått bort, och insåg att jag aldrig mer skulle få ta del av hans stora kunskap om bland annat natur och hembygdens historia. Så det är med stort vemod jag skriver detta. En rik källa av kunskap är borta.

När man skriver i Västgötabygden kommer det ofta lärorika och intressanta kommentarer, Bertil hörde av

Citronfjärilen vet att hantera brakveden. .

Helt naturligt

Fågelbär envisas man med att tala om på informationsskyltarna.

sig ganska ofta, liksom åtskilliga andra.

För en tid sedan blev jag uppringd av en av männen bakom den imponerande Västergötlands Flora, Anders Bertilsson. Han hade i sin tur fått ett samtal från en bekant som läst när jag i tidningen skrev om fågelbärsträden som blommar så vackert i Valle. Vad är fågelbär?, undrade han.

Inget för västgötar

Fågelbär är ett ord som bara Skogsvårdsstyrelsen använder, i alla fall är det inget ord som västgötar brukar, menade han. Och han har naturligtvis rätt. Visserligen kunde jag försvara mig med att det faktiskt står fågelbär på de officiella skyltarna i reservaten i Valle, och frågan är om inte till och med Linné använder ordet i sin Västgötareisa.

Men Anders har förstås rätt, och han berättade för mig om olika namn på dessa vilda körsbär i olika delar av vår bygd. Dessvärre skrev jag inte ned namnen, så jag får istället vända mig till Gunnar Arnborgs härliga bok *Blommor i bondebygd*. Där skriver han om sur- och sötkörsbär med både latinska och äktvästgötska namn.

Men för att inte förvirra mig och läsarna så fastnar jag för två varianter, den ena från just Valle, den andra från Kin-

nekulle. I Valle hette bären kössbär, och på Kinnekulle kössebär.

Bättre namn kan man inte tänka sig på dessa härliga röda bär som startar på våren med hav av vita blommor främst från Västgötaberget.

Fast visst är det sant att fåglarna är de som diggar dessa röda och söta kössar mest.

Hans Menzing

Hemspråksundervisning

Det talas och skriv mycket om hemspråksundervisning i dessa tider, men då gäller det främmande tungomål. Visst är det bra, men nog undrar jag varför ingen talar om hemspråksundervisning för ett verkligt hotat språk – västgötskan. Redan nu är det få som förstår eller talar det, och om någon generation kommer västgötskan att vara utdöd.

Jag läste härom åren en vetenskaplig undersökning som påstod att det såg ljusst ut för västgötskan, dagens ungdomar begrep västgötska ord. Men när jag tittade närmare på undersökningen visade det sig att det handlade om några få ord, och frågan är om de ens var särskilt västgötska.

På torget i Vara språkar di sum Olaus å Tilda. Än så länge. Um nôka år har di kanske bytt utet mot Karl å Adas tungomål?

Dialekterna är inte helt döda. Det visar sig att göteborgskan håller på att tränga norrut. Det var nog till Alingsås den nått senast, och sedan dröjer det väl inte länge innan man står och pratar göteborgska på torget i Vara. Inte fel med det, göteborgskan är en trevlig dialekt. Men den ger ingen bild av hur det lät på den västgötska landsbygden förr.

Nu inser även jag att det inte går att anordna hemspråksundervisning i västgötska. Inte minst eftersom det vimlar av olika varianter av västgötskan, men visst borde vi på något sätt försöka bevara en del minnen av den i alla fall. Hembygdsföreningarna gör en enastående insats med att rädda föremål från förr, men inte ens i deras skrifter finner man annat än mycket spridda spår av västgötsk dialekt.

Ende jag känner till som kämpar lite för dialektens bevarande är redaktören för denna tidskrift, Leif Brunnegård i Asklanda, som nyss kom ut med ännu ett häfte

med korta kåserier på lättbegriplig västgötska. Fler Tankar från bögda heter det, och det är något att tänka på.

Intresset för hembygden är mycket stort, och då är det ju märkligt att intresset för språket är så svagt. I västgötskan fanns massor av mustiga och träffsäkra ord som gott kunde användas för att ge färg och variation åt språket. För inte så många år sedan kunde man då och då finna vissa inslag av västgötska i våra ortstidningar, men idag bryts rikssvenskan bara av genom inslag på engelska. Eller kanske ännu oftare amerikanska. Detta är mycket pinsamt eftersom en stor del av dagens pensionärer fick mycket få chanser att läsa engelska, och många känner sig helt enkelt utestängda då unga skribenter svänger sig med långa citat på utrikiska. Kanske är detta ett skäl till att tidningarna i dag tappar läsare. Begriper man inte texten så är tidningen värdelös. Annat än till att slå in soporna i, och det går lättare med en plastkasse från ICA.

Risken är stor att bara experter i framtiden kan ta del av vad våra förfäder skrev. Dagens unga har svårt att läsa äldre handstilar, och skulle de lyckas tolka handskriften så förstår de långt ifrån alla ord.

Fast det här är förstås en meningslös klagan. Även jag förstår att dagens ungdomar har större behov av kunskaper i kinesiska och spanska, det kan ge pengar. Att förstå farfars västgötska ger möjligen lite glädje, men det kan man ju inte leva på.

Men det är hög tid att hembygdsrörelsen sluter upp bakom Leif Brunnegård och satsar på västgötskan.

Hans Menzing

Vilken dialekt som är vackrast

är en smaksak. Själv är jag född i Uppland, men ser därför inte ner på andra än de smålänningar som säger rökade i stället för rökte (och kräkades i stället för "var indisponerad").

De som talar allra godast och rarast tal är annars västgötarna. Det är något soligt och vänligt över deras språk. Om jag vore kvinna skulle jag aldrig kunna motstå en sol och vårman till exempel från Mariestadstrakten. Utan lubba direkt till postsparbanken och göra mig lycklig.

("Red Top" i DN 1953.)

Förväntningar, förhoppningar, farhågor

Två lördagar i november inbjöd Västergötlands Hembygdsförbund till en kursdag med temat Vad vill vi med hembygdsarbetet? Hur kan det utvecklas? Den första träffen var förlagd till Vänga Kvarn en bit utanför Borås, men en nog så viktig plats i kommunen. Vänga Kvarn är Borås Kommuns tredje största turistattraktion.

Den andra träffen ägde rum i Odensåker. Miriam Sanun från Vuxenskolan var samtalsledare och hon hade också sammanställt programmet. Västgöta-Bygden var med i Vänga. Cecilia Åhman Karltorp, Vänga Kvarn och Leif Josefsson Vänga hembygdsförening hälsade välkommen till ett vintligt Vänga och gav en trivsam information om platsen.

Presentation

När man är på en sådan här kursdag är det alltid trevligt att få veta vem bordsgrannen är och när vi klarat av den saken fick vi det delikata uppdraget att presentera bordsgrannen för övriga dryga tjugotalet deltagare.

Så var det dags att dra igång med arbetet och Miriam gav oss tre ämnen som vi skulle klara av under förmiddagspasset. Förväntningar, Förhoppningar och Farhågor var rubrikerna. Först fick deltagarna några minuter för egna funderingar, sedan bildade varje bord en samtalsgrupp och så småningom blev det redovisning från grupperna.

Förväntningar

Och visst fanns det förväntningar. Att få fler medlemmar kändes angeläget, många föreningar minskar i sitt medlemsantal. Vi behöver nysatsningar, vår verksamhet måste bli mer attraktiv för yngre människor. Det finns föreningar som har lyckats med förnyring. Vi måste bli bättre med våra kontakter med skolan. Fråga skolan vad de vill ha hjälp med. Höj statusen för hembygdsrörelsen, kanske genom att höja medlemsavgiften.

Några föreningar efterlyste en konsulent på förbundet som kan hjälpa föreningarna. Att få kontakter med invandraregrupper.

Förhoppningar

Förhoppningar och förväntningar ligger ofta väldigt nära varandra. Flera av grupperna hade förhoppningar om att kunna ge både lokala och regionala politiker bättre insikt i vad hembygdsrörelsen faktiskt gör och att detta arbete innebär ett behov av pengar.

Lägre medelålder i föreningen var naturligtvis också en förhoppning.

I en del kommuner har man ett värdefullt samarbete

Miriam Sannum från Studieförbundet Vuxenskolan var engagerad kursledare.

med andra föreningar, både inom hembygdsrörelsen och med alla typer av föreningar. Att ha ett sådant samarbete stod på önskelistan för flera föreningar. Men även ett vidare samarbete i kretsar och regioner fanns också med bland förhoppningarna.

Farhågor

Finns det då några farhågor om framtiden inom hembygdsrörelsen? Kostnadsutvecklingen är en farhåga. Det blir allt dyrare att driva en hembygdsgrupp och på en del håll upplever man att det blir allt svårare att få medlemmarna att ställa upp. Många av de gamla idealisterna försvinner undan för undan, vem ska ta över? Frågan om en konsulent dök åter upp. Den här gången ville man ha hjälp med att hitta alla möjligheter till bidrag som faktiskt finns. Det är inte så lätt för den enskilda föreningen, här kan en konsulent vara till stor nytta.

Varför är jag engagerad

Så fick vi en liten stund på oss att fundera över varför jag egentligen är engagerad i hembygdsrörelsen. Först fick man tänka lite själv och sedan fick man lyssna på sin bordsgranne och sedan ge sin egen berättelse. Och det fanns många olika motiv.

Det sista passet fick varje samtalsgrupp sin egen fråga med några underfrågor. Det handlade bland annat om vilken betydelse hembygdsrörelsen egentligen har. Om hur vi tar hand om invandrarna och ger dem en hembygd. En annan fråga handlade om hur vi tar hand om nya medlemmar. Var platsar vi i dagens kultursamhälle? När det gäller frågan om nya medlemmar fick vi lära

oss att det är viktigt att ta vara på den nye medlemmens kunskaper. Ibland kanske man saknar en kompetens i föreningen, men man vet att det finns någon i socknen som har det intresset. Fråga personen i fråga om han eller hon vill hjälpa till. Glöm inte att ge beröm och uppskattning till både nya och gamla medlemmar.

Kommunerna är olika med sina bidrag till föreningarna. I Vängagrupperna handlade det om 1.000 – 30.000 kronor. Till en del beror det på våra relationer till Kultur- och Fritidsförvaltningen, men det kan också handla om att en del kommuner har många aktiva föreningar. En av föreningarna hade erbjudit Länsstyrelsen att röja upp ett område med fornlämningar och det fick de betalt för, men inte nog med det, nu vårdar man området och det ger också föreningen en inkomst.

Ta betalt för produkter och tjänster. Inom hembygdsrörelsen är vi för blyga, vi tror att det inte får kosta något. Yngre människor är vana att allting kostar och har vi något bra att erbjuda då skall det kosta. Det visar dem som gör jobbet att de sysslar med något värdefullt.

Engagera invandrarna i Din bygd. Låt dem visa sin kultur och visa dem vår. Erfarenheten visar att det invandrarna fick lämna i sitt hemland, det påminner mycket om hur det var i vårt land några decennier tidigare. Här gäller det att ge och ta. Tänk på att vår hembygd det kommer att vara invandrarbarnens hembygd när de växt upp.

Eva sammanfattade

När klockan närmade sig tre tog förbundsordföranden Eva Bergström Hyenstrand till orda och tackade dagens kursledare för ett väl förrättat värv. Eva hade noterat flitigt och tar nu med sig synpunkterna till både regionalt och rikstäckande forum. Hon gav oss lite goda tips om värdefulla kontakter. Både i media och på myndighetsnivå kan det ibland vara svårt att få förståelse för vilket brett kulturarbete vi utför. Det är lättare att beskriva en författare eller en musikanter. Vi måste hjälpas åt att marknadsföra hembygdsrörelsen.

Leif Brunnegård

Västergötland i fickformat

Verner Lindblom i Götene stod på barrikaderna när det stormade som mest för 30 år sedan kring Västergötlands plats i vår tidiga historia. Idag är hans Götalandshypotes verifierad, skriver han i inledningen till en ny bok om Västergötlands tidiga historia som han gett ut tillsammans med Bengt Råsled. Den senare har rötter i Lidköpingsbygden och har under senare år gett ut böcker i Lindbloms anda.

Detta är en bok i fickformat utformad som ett lexikon över Västergötlands forntid och yngre medeltid. Där får man både de gamla sagorna och sägnerna i hård sammanfattning men också fakta från de senaste tidens utgrävningar som gett en ny bild av vår tidiga historia. Eftersom man normalt måste leta i rader av böcker för att få fram allt detta material så blir boken en bra hjälpreda. Här får man också en bra bild av hur rik och märklig vår tidiga historia är.

För 30 år sedan var mycket av innehållet mycket kontroversiellt. Idag har debatten i stort sett tystnat, men jag kan tänka mig att innehållet kan få vissa historiker att vässa pennorna för gemälen.

Och på någon punkt kan det ha gått för fort. Som gammal Skarabo har jag svårt att acceptera påståendet att Skara blev biskopstad så sent som 1140. Men jag kan förstås ha fel.

Dessutom finns det så mycket annat i boken att glädja mig åt, och diskussioner kring detaljer i vår tidiga historia kommer nog alltid att förekomma. I boken presenteras mängder av händelser och platser i korta texter och inte sällan bra bilder. Så blir de fantastiska fynden av krigsbytesoffer i Finnestorp vid Lidan än mer spännande om man noterar på att två av Sveriges mest magnifika ”smycken”, guldhalskrågarna från Ålleberg och Möne, användes och kanske tillverkades inte långt härifrån. Plus att man hittat stora mängder av guld i Västergötland från samma period – folkvandringstid.

På samma sätt belyses andra viktiga epoker i vår tidiga historia omväxlande av gamla berättelser och nya fynd. Så har vi ju länge hävdat att vi tidigt nåddes av kristendomen. Nu har utgrävningar inte bara bevisat detta, det har övertrumfats. Det finns mycket tidiga spår av kristet inflytande.

Det kommer alltså hela tiden nya fakta som ökar vår förståelse och kunskap. Detta har Verner Lindblom klart för sig, och han säger att ett lexikon som detta aldrig blir riktigt färdigt utan hoppas att det i kommande upplagor framöver skall kompletteras.

Hans Menzing

Västgötabygden 1:11

Elisabeth Göthberg

Till 2011 års första profil har valet fallit på Elisabeth Göthberg, Mariestad.

Elisabeth är ett välkänt namn för många inom museikretsar i Västergötland, men för gemene man kanske ändå allra mest i den norra delen av landskapet. Därför är det på sin plats att med den här artikeln vidga vetskapen för alla hembygdsvänner i Västergötland om vilka kompetenser det finns i vårt landskap.

Det är Vadsbo Museums chef i Mariestad artikeln handlar om. Barn- och ungdomsåren fick ett rikt och varierat innehåll eftersom familjen (pappan var apotekare), flyttade till några olika platser genom åren. Från Göteborg via Dalsland för att till slut landa i Karlstad. Efter avslutad studentexamen i Karlstad följde arkitektexamen vid Chalmers Tekniska Högskola samt studier i Idé- och lärdoms historia och inom miljövrådsområdet. Ett antal praktiktjänstgöringar följde därefter, både i Sverige och utomlands i Italien och Mexico. Ytterligare studier och praktik inom konstvetenskap, etnologi och arkeologi med flera områden avverkades före arbetslivsstarten inom museivärlden för Elisabeth.

Första arbetsplatsen blev Skaraborgs Länsmuseum 1980 med bland annat inventeringsuppdrag. (Västergötlands Museum grundades 1919 med det namnet för att under åren 1978-1999 ändra till Skaraborgs Länsmuseum för att därefter byta tillbaka till det ursprungliga namnet).

Flyttlasset gick därefter till Mariestad och det första uppdraget var att utforma ett bevarandeprogram för "Gamla Stan" innan tjänsten vid Vadsbo Museum tog vid. Det var en anrik verksamhet som hon då tog ansvar för. Redan omkr. 1860 hade en särskild museibygnad uppförts i anslutning till stadens Läroverk norr om Domkyrkan. Detta museum inrymde både kulturhistoriska och naturhistoriska samlingar, och var i bruk fram till 1911, då byggnaden revs. De kulturhistoriska föremålen

Elisabeth Göthberg, chef för Vadsbo museum i Mariestad.

överfördes senare till Vadsbo Museum.

Tanken på att tillvarata hembygdens särart ledde 1917, på initiativ av dåvarande landshövdingen Fabian de Geer, fram till ett upprop att i tidens anda bilda Vadsbo Hembygds- och Fornminnesförening. Vadsbo Museum tillkom 1918 med syfte att samla in föremål från bygden och skildra dess rika kulturhistoria. En representant från varje socken i Vadsbo härad cirka 50 stycken utsågs som samlingsansvariga för det nya museet, som fick lokaler i den ena av kanslilyglarna på residensön Marieholm där verksamheten fortfarande är inrymd. Jubileums-året 1983 överläts ansvaret för driften till Mariestads kommun,

medan föremålssamlingarna kvarstår i föreningens ägo. Vadsbo Museums utveckling från 1983 är utan att framhäva någon person före annan i arbetsteamet ändå Elisabeth Göthbergs skapelse som var "hjärnan" med sin gedigna kompetens, friska och innovativa idéer bakom utformningen av lokaler och samlingarnas visualisering.

År 1998 tillkom ytterligare en verksamhet på Marieholm. Då invigdes och öppnades Mariestads Industrihistoriska Museum i nyrenoverade

lokaler. Utformningen och designen påverkades och utfördes med ett starkt inflytande av Elisabeths idéer. Den nya verksamheten överlämnades till Mariestads kommun och inleddes i verksamheten vid Vadsbo Museum. Elisabeth har varit och är fortfarande en av drivkrafterna, som med idogt arbete gjort att Industrimuseet numera kan betraktas som en rik kulturgärning och en nationell angelägenhet. I museet finns historien om Mariestads betydande industriella utveckling, alltifrån Unica-boxen, den behändigaste transportlådan i litet format för cykelns pakethållare och inredda rese koffertar i alla dimensioner alltefter kundernas behov, till Mariestads Tändsticksfabrik, Bromö Glasbruk och etableringen av Electrolux,

Profilen

Fjällmans och IWO. Katrinefors Pappersbruk från 1761, numera under finskt ägande genom Metsä Tissue AB har också betytt mycket för Mariestad. Pappersbrukets första pappersmaskin, idag landets äldsta, visas också i museet. Industrierna har i gott samarbete med ledning av Elisabeth välvilligt ställt sina äldre inventarier till museets disposition.

Parallellt med ordinarie tjänst har Elisabeth också skrivit flera böcker som beskriver det kulturhistoriska byggnadsbeståndet i Vadsbo.

Vadsbo Museum är idag inrymt i fyra av residensets flygelbyggnader. Man arbetar efter några väl sammanfattande nyckelord, samla, vårda och undervisa. Till dessa ord finns ett antal underrubriker som i korthet innebär att alla tillgängliga krafter ska samlas för att överföra historik, kunskap/kompetens och teknik till dagens ge-

nerationer i skola och andra tillgängliga fora.

Allt är ändå inte guld som glimmar. För tillfället pågår en debatt i Mariestad vart Vadsbo Museums fortsatta öde ska ta vägen. Kommunen satsar mycket på att få till stånd en god och hållbar etablering av DaCapo, ett byggnads-, och miljövärdscentrum med Göteborgs Universitet som huvudman. Kommunen sitter för tillfället i en otacksam sits som innebär att Vadsbo Museum kan tvingas att överge lokalerna på Marieholm till förmån för DaCapo's verksamhet. Hembygdsföreningarna i Mariestads kommun har uttalat ett starkt stöd till att museets fortsatta placering ska vara kvar på Marieholm. Samtidigt är det också en lojalitetsförklaring och erkännande till vad Elisabeth Göthberg har utfört i sitt arbete med att utveckla Vadsbo Museum till vad det är idag.

Jan-Olof Berglund

Om julvisesång och Staffanstjärnor

I Västgötabygden nr 5:09 kunde man i en artikel om Flundrebygdens hembygdsförening läsa om ett unikt föremål i föreningens samlingar, nämligen en Staffanstjärna som använts vid julvandring mellan gårdarna i bygden. Det ifrågasattes om det överhuvudtaget kunde finnas ett dylikt föremål bevarat någon annanstans.

Det är nog inte heller troligt att det finns särskilt många, men jag kan dock berätta att i Amnehärads hembygdsgård i Otterbäcken finns en julstjärna som använts i bygden in på 80-talet, då den ersattes med en ny. Det är nämligen så att i Amnehärad lever ännu traditionen att gå med "Ljuse Stjärna" sjungande den gamla julvisan som börjar "Guds son är född".

Med undantag för något enstaka år så har det i Amnehärad alltid varit något julvisegång ute på juldagskvällen och natten mot annandagen. För i tiden fanns det kanske ett gäng i varje by som sjöng i gårdarna och man förväntade sig någon form av traktering, gärna i flytande form. Fick man inget så kanske det sjöngs en nidvisa innan man drog vidare till nästa gård. Det berättas att det ibland kunde bli slagsmål mellan olika julvisegång och att man slog sönder varandras stjärnor. Det hände även att stjärnorna brann upp då de var mycket eldfängda. Nu för tiden går det fredligare till och man samlar pengar till något välgörande ändamål

Julen 2009 var det tre gånger ute i Gullspång, Ot-

Den gamla julstjärnan
i Amnehärads hembygdsgård

terbäcken och Nunnestad Det samlades pengar till Barncancerfonden och till ungdomsarbete på orten och resultatet var mycket gott Nunnestadsgänget, det gäng som hållit på längst i en obruten tradition, består av 10-15 män i olika åldrar Karl-Henry Jansson är dragspelar och Kjell Lindholm är Judas med Pungen. Det är Judas som samlar in pengarna och det är han som ska banka med sin käpp mot dörren för att få folket att öppna.

Nunnestadsgänget som jag själv känner bäst, börjar alltid klockan 18 på sjukhemmet Amnegårdens avdelningar och det är mycket uppskattat bland de gamla. Efter kaffedrickande på Amnegården fortsätter man sjungandet i byarna utanför samhället. Transportmedlet är en traktordragen sk balvagn som övertäckt med presenningar ger skydd mot vind och nederbörd, sittplatserna består av halmbalar. Där det är nära mellan husen vandrar man med stjärnan i täten och vid varje hus ställes den snurrande stjärnan upp framför sångarna och så sjunges oftast fem av den gamla julvisans tretton verser.

Utmärkande för alla tre gängen är viljan att hålla traditionen levande i bygden. Sångarglädjen och entusiasmen bland sångarna och inte minst den stora uppskattningen från allmänheten borgar för den unika traditionens fortlevnad.

Jan-Erick Erickson

Kunglig matrast blev en folkfest

Det fanns en tid då vårt intresse för kungligheter inte bara gällde skandaler. Ett kort besök av kungligheter medan tåget stannade till vid en station kunde locka storpublik.

Från Karin Söderlund i Uddevalla har vi fått denna berättelse nedskrivna av hennes farfar August om kronprinsparets besök i Skövde den 29 september 1881. Farfar var då 17 år. Så här berättar han:

Jag hade av Svenska Weckobladet hört att kronprinsparet skulle resa på banan från Göteborg, samt att de skulle stanna några minuter i Skövde. Jag satte mig därför före att jag skulle gå dit, för att se på dem, ty jag hade aldrig sett någon kunglig förut. Kvällen före torde jag knappast lägga mig av fruktan att försova mig, men jag vaknade klockan 1 på natten, så att jag var i Skövde i dagningen.

Jag gick då genast ned till stationen för att bese tillställningarna. Det första som ådrog sig min uppmärksamhet var att utmed hela bangården nedsatts vitmålade stolpar med vimplar på, sedan den läktare som var uppsatt för de finare fruntimren mellan stationshuset och avträdeshuset, som även var prytt med vimplar. Bröstvärtet eller framsidan var klätt med blå foderlärt eller domestik med stora påklistrade guldkronor. Så var det lagt en plattform av plank på det första spåret och på den var upprest en äreport sålunda av 4 stolpar som voro satta i fyrkant och gingo ihop i mitten. Överst var en brokig vimpel och under var en krona av löv samt beklätt med löv och stora kransar. Denna var uppsatt mitt för första klassens väntsal där kronprinsparet skulle äta frukost. Stationshuset var även på det smakfullaste utstyrt. Väggarna mellan fönstren och dörrarna voro fint klädda med små grankvistar för att dölja uppslagsannonser. Över stationsdörren var svenska riksvapnet uppsatt, smakfullt omgivet av små veckade fanor och kransar. Och voro väggarna för övrigt klädda med löv samt däri inflätade bilder och namn allt nätt och smakfullt ordnat samt kanske mer som jag ej nu kommer ihåg. I fönstren på andra våningen voro stora praktfulla flaggor och på tornet över stationen voro det alldeles fullsatt av flaggor.

Hell! lyckliga par

På andra sidan bangården var, mellan tvenne flaggprydda stänger, utspänt en vit duk varpå voro med blomsterord målade orden HELL! LYCKLIGA FURSTEPAR. Därunder voro stora blomsterdekorationer och stora lövkransar och på båda sidor därom voro på var sin tavla målade G. W. Och därunder LYCKA VÄLGÅNG och därunder i jämnhöjd med staketet blomsterkvastar och

Karlsborgståget till Skövde invigdes storstatligt vilket denna teckning av Carl Larsson visar.

stora långa lövkransar vilket allt tog sig ganska vackert ut från stationen, men på närmare håll var det ganska simpelt gjort, utom den stora vita duken, som var ypperligt gjort. Över det spåret där tåget skulle gå var även en äreport upprest. Detta var nu om själva stationens utstyrsel. Nu återstår ankomsten av kronprinsparet.

Hastigt strömmade folk ned till stationen, så att det började bli trängsel, men nu fingo banvakterna befallning att avstänga plattformen mitt för stationshuset. Sedan kom det en herre med en blomsterkvast som var ämnad att skänkas åt kronprinsessan, för att visa fruarna och damerna den, som sutto på läktaren där den fick mycket beröm för sin smakfullhet. Den var gjord av blommor, klotrund platt pyramidformig med ett vitt krås runt omkring, mitt inunder voro fästade långa sidenband, jag tror det var fem färger, svart, blått, gult, vitt och rött. På ett par utav dessa såg jag att det var några tryckta rader, men jag fick ej reda på vad det var. Denna bukett gick han och visade över allt.

Sprang i vägen

Nu kom Karlsborgståget med en väldig mängd officerare med spjut o sv. Dessa trängdes nu flera gånger genom folkhopan för att komma tillstädes. Bord framsattes och uppdukades i första klassens väntsal av trenne uppsare från Skövde Hotell och två fruntimmer. Dessa voro stationskarlarna till mycken förtret, för att de sprungo över tygstyckena som voro lagda på plattformen. De sökte väl mota bort dem, men det tjänade till intet, de sprungo mitt på dem. Då hittade de på det rådet att breda tomsäckar över så att ej spåren syntes.

En visselpipa hördes nu ljuda och förkunnade det

kungliga tågets ankomst. Med spänd väntan vände sig alla åt det hållet då först lokomotivet kom sakta men jämt skridande fram prytt med flaggor och sköldmärken, sedan de kungliga vagnarna. På den första såg jag att det stod ordet Sofvagn, därefter följde några till utseendet tomma vagnar. Med spänd uppmärksamhet väntade alla på den kungliga vagnen. Så kom den. Kronprinsen och kronprinsessan stodo vid varandras sida i fönstret vänligen nickande åt folkets hälsningar. Då de voro mitt för fruntimrens läktare slog kronprinsessan ned ögonen, troligen av blygsel över de många ögon, som då riktades på henne. Då de voro mitt för avstigningsplatsen stannade tåget på given signal. Dörren öppnades och nu steg kronprinsen ut ledande kronprinsessan vid armen. Skövde arbetarförening viftade med hattarna samt uppstämde ett

trefaldigt hurra då de gingo över plattformen. Då tåget blev synligt uppspelades folksången.

Nu åts frukost i 15 min. Sedan gingo de likaledes arm i arm tillbaka, då de även viftade med hattarna och hurrade. Nu såg hon djärvare ut och blickade på folkmassan, då och då nickande åt deras hälsningar. Hon var liten och klen till växten, var mycket allvarsamt klädd och såg icke alls stormodig ut. Nu satte tåget igång. De som voro på nordsidan om stationen hurrade och vinkade med mössorna. Kronprinsen och kronprinsessan nickade avsked, tåget tog starkare fart och snart voro dessa ur sikte.

129 år senare

Kronprinsessan fattar tycke för en liten hund framför utsiktstornet på Kinnekulle.

Säsongens första snöfall mötte Kronprinsessan Victoria och Prins Daniel när de kom upp till toppen av Kinnekulle en fredagsmorgon i oktober. Vid utsiktstornet hälsade Götenes kommunalråd Bo Bergsten välkommen och berättade vilken fantastisk utsikt man har från Högekullen. Ja, jag ser det, sa Kronprinsessan och skrattade (sikten var vid tillfället cirka 100 meter...). På platsen informerades om det nyblivna biosfärområdet Vänerskärgrården med Kinnekulle. Hertigparet fick skriva sina namnteckningar som senare skall huggas in i berget i anslutning till de andra kungliga namnen. År 1814 besökte drottning Hedvig Elisabeth Charlotta Högekullen. Hon lär ha blivit buren dit upp i en länsstol som bars av fyra bönder. Till minne av det besöket lät greve Nils Posse på Hellekis säteri resa en minnessten på platsen. Sedan dess har många kungligheter skrivit

Kronprinsessan Victoria och Prins Daniel i snövädret på toppen av Kinnekulle 22/10 2010.

sina namn där. Bland namnteckningarna finns Oscar Fredrik 1849 (blivande Oscar II), Gustav V 1910, Gustav VI Adolf 1923 och Kronprinsessan Victoria själv (se Västgötabygden nr 5, 2001). Besöket på Kinnekulle var en del i det nygifta paret's första gemensamma resa i sitt hertigdöme Västergötland. Under tre intensiva dagar besöktes bland annat Almnäs, Forsvik, Mariestad, Läckö, Vara, Göteborg, Varnhem och Skövde. Vård för besöket var landshövding Lars Bäckström och stor vikt lades vid den västgötska mattraditionen. Bland annat bjöds hertigparet på grynkörv. Efter tre intensiva och omväxlande dagar steg hertigparet på tåget på stationen i Skövde, precis som Kronprinsessans farfarsfarfar gjorde för 129 år sedan.

Göran Englund

Västgötabygden 1:11

Han fick fart på Skövde

Startmotorn. John G Grönvall står staty och ser på den verksamhet han startade i Skövde för 140 år sedan.

Han ser lätt generad ut där han står i en pinande vind med snö på axlarna bland höga snödrivor, och kikar bort mot platsen där han startade sin första fabrik i Skövde. Vanligen är det bara kungar och fotbollsspelare som får statyer av det här slaget, men John G Grönvall är väl lite av en kung i Skövde. Det var han som byggde motorerna som drog in Skövde i framtiden.

1868 slog ingenjör Grönvall till på hemmaplan. Han hade en tomt nära järnvägen och insåg det strategiska läget. Efter att ha satsat på gjuteriprodukter pannor, grytor och kaminer så kom lyckokastet genom samarbete med Fritz Egnell i Stockholm. Resultatet blev de berömda Pentamotorerna, och jag gissar att det är en sådan som står vid Grönvalls fötter på sockeln. Det är så mycket snö att jag vägrar pulsa fram och läsa skylten.

Föregångare

Sam Westerholms bronsstaty över John G Grönvall står

vid infarten till SJ:s parkering. Därifrån kan Grönvall blicka ut över sitt forna fabriksområde och konstatera att allt utvecklats bra i Volvos regi. Och fortfarande är det motorer som tillverkas.

Om jag tycker att han ser lite generad ut så kan det bero på att Grönvall skall ha varit mycket blygsam och försynt. Att stå staty i hemstaden var nog inte vad han hade tänkt sig.

Men det kunde hembygds- och Volvo-vännerna Maj-Britt Beetzen King, Verna Andersson och Carl-Axel Pettersson när de i maj 2004 föreslog kommunen att hylla föregångsmannen. Pettersson fick inte uppleva invigningen i höst, men damerna var på plats och gladdes när kommunalrådet i närvaro av konstnären och många Skövdebor invigde statyn.

John G Grönvall var en företagare av gamla stammen och kunde med sin käpp stå i dörren och hota arbetare som för sent. Han kollade också med polisen om någon av hans gubbar hade behövt finkas för fylleri.

Å andra sidan var han en föregångare också. Han ordnade bibliotek för sina anställda och hjälpte dem att ordna en kooperativ affär där de kunde köpa varor till självkostnadspris. De fick semester midsommarveckan, och Grönvall skaffade fram arbetarbostäder och försäkringskassor.

Volvo startade

Men allt gick inte lätt. Företaget var flera gånger nära konkurs, även om Pentas utombordsmotorer länge höll verksamheten flytande. Underskotten var ibland stora med den tidens mått, men 1925 kom ett förslag som tålde att fundera på. Assar Gabrielsson kom på besök och berättade om planerna att starta en svensk bilindustri, Volvo, vars motorer skulle tillverkas i Skövde. Priserna var pressade, men det handlade om tillverkning i stor skala. Pentaverken slog till. Arbetarna fick slita hårt för pengarna, men kanske uppvägdes det av tryggheten.

Så John G Grönvall ser kanske mest nöjd ut, hans verksamhet lever vidare om än i ny form. Och han skulle säkert ha gillat dagens effektiva motorer,

Hans Menzing

Valle turistade tidigt

Idag tävlar kommunerna om att satsa mest på den nya näringen – kulturturism. Kanske småler man ute i Valle, där kom man på kulturturismens betydelse redan för 115 år sedan. 1895 startade Valle Härads Turistförening och 15 år senare kröntes Billingen med ett utsiktstorn. Utsikten därifrån över Sveriges pärla, Valle och Skaraslätten, blev med rätta berömd och fortfarande talas det drömande om utsiktstornet trots att det revs redan 1964.

Man skulle ju kunna vitsa om att turismen kom ångande till oss. Det var tågen som gav skjuts åt näringen. Redan 1874 kunde turister per tåg ta sig till

Axvall via Stenstorp vid stambanan. Så tidigt anordnades Valleturer för turister, alla utgick från stationsområdet Axvall och arrangör var gästgivare Johansson i Axvall, som förstas ville tjäna pengar på nymodigheten. En ledande man i verksamheten var också stationsmästaren, stinsen alltså, vid Axvallsstationen.

Behandlas väl

Men den mest kände bakom turistföreningen var Sigge Flack, kogubben på Prinshaga som han kallades i folkmun, men det sa man nog inte till honom. Redan före 1895 fanns det en turistkommitté i Wallehärads Landtbruksklubb, även den startad av Flack.

Lars Molins Baddjävlar ger en bild av hur turister kan uppfattas; visst ger de pengar men de ställer till det också. Det insåg man tidigt i Valle där föreningen redan vid starten satte upp anslag på lämpliga ställen som uppmanade befolkningen att behandla turisterna humant och på ett för orten hedrande sätt även om de ofta kunde vara klädda i en dräkt av enklaste slag eller av ovanlig beskaffenhet. Inte ens om de talade ett språk som var svårt att förstå fick de behandlas illa.

Det där med kläderna låter konstigt idag, men när man ser gamla bilder på naturvänner på vandring så är herrarna alltid klädda i kostym, hatt, väst och slips medan damerna har en prydlig dräkt, handväska och en

Halvvägs upp i backen kan man se denna imponerande syn över Valle med Öglunda kyrktorn skymtande till vänster bland lövmassorna.

obligatorisk hatt. Så klädda vandrade många turister efter 1904 från Ljungstorps järnvägsstation över berget bort till utsiktstornet när järnvägen Axvall – Skövde öppnats. Då blev det ännu lättare att ta sig ut i Valle.

Nyktra kuskar

Men länge var det med häst och vagn som det fina folket färdades, och i reklamen från gästgivaren i Axvall, så framhålls att han tillhandahåller ”fjäderåkdon med goda hästar och ordentliga nyktra körsvenner”.

Numera är både Skövdejärnvägen och utsiktstornet borta. Tyvärr får man säga, båda skulle nog lockat turister idag. Utsiktstornet blev så småningom ett tillhåll för ungdomar som hellre tittade in än tittade ut, och när förfallet gått för långt så återstod inget annat än att riva anläggningen. Detta skedde 1964 och fortfarande talas det nostalgiskt om tornet i bygden.

Kanske extra mycket förra när turistföreningen fyller hela 115 år och tornet skulle ha blivit hundra om det fått leva och ha hälsan.

I brist på torn pustade jag mig uppför vägen upp till bergsplatån och försökte titta ut. Årligt talat var det rätt igenvuxet och utsikten var mycket bättre halvvägs ned i backen. Men jag fick ju en massa välbehövlig motion.

Hans Menzing

Glimtar från ordförandeträffar i Rångedala och Odensåker

Ordförandeträffen i Rångedala

Västergötlands Hembygdsförbund brukar varje år inbjuda till ordförandeträffar, och i år hade man anordnat sådana på tre platser, Odensåker, Flo och Rångedala. Tidigare har det endast varit två träffar. Kanske avspeglades det i att träffen i Rångedala den 20 oktober inte hade så många deltagare som vanligt. Men vi som var där, ett 15-tal, hade en bra diskussion om angelägna ämnen för hembygdsrörelsen.

Rapporter

Ordföranden i Västergötlands Hembygdsförbund Eva Bergström Hyenstrand hälsade välkommen, och så följde rapportering från den utökade studiekommittén. Tre stycken ”takdagar” har genomförts, i Björketorp, Främmestad och Uddevalla. De har handlat om underhåll av tak, en stor fråga eftersom det finns många hembygdsgrändar och äldre byggnader i hembygdsföreningarna. I Björketorp utgjorde Kila gård i Berghem utgångspunkt. ”Takdagarna” innehöll bland annat demonstrationer av takspån och tegelpannor, diskussion om olika takmaterial och säkerhetsfrågor. Det finns en önskan om ytterligare kursdagar om takunderhåll nästa år, och det kommer antagligen att anordnas sådana. Byggnadsvård Nääs är också en aktör i detta sammanhang.

Studiekommittén rapporterade också om en studieplan med fyra träffar kring ”Ung på 50- och 60-talet”. Den 2 oktober anordnades en kursdag i Nossebro om 50- och 60-talet med 35 deltagare. Retro-begreppet illustrerades där med en lägenhet och en elaffär från den tiden, och en utställning finns också på Skara museum.

En annan fråga från studiekommittén rör de kunskaper som finns inom hembygdsrörelsen och hur dessa ska dokumenteras och föras vidare. Det kan till exempel gälla hantverk och matlagning.

Miljöfrågor och uranbrytning är ett annat område, och där kommer föredrag att anordnas.

Region Västra Götaland vill driva fram turism med inriktning på natur och kultur, och där är hembygdsrörelsen en intressent. Medel har anslagits för detta ändamål. Ett möte hölls den 24 november i Vänga kvarn om turism i Sjuhärad, ett område som kan vara lämpligt för en pilotstudie.

Ann-Britt Boman rapporterade från redaktionskom-

mittén för Västgötabygden. Kursdagen på Hjälmareds folkhögskola den 25 september lockade ett 35-tal deltagare. Den riktade sig huvudsakligen till dem som arbetar med hembygds skrifter och var uppskattad. Önskemål finns om en liknande kursdag även nästa år.

På förra årets ordförandemöte diskuterades nuläget inom hembygdsrörelsen, vad vi vill och vad vi tror om framtiden. I samarbete med Studieförbundet Vuxenskolan hölls två träffar i höst. Läs om dess träffar på sidorna 14 - 15.

Eva Bergström Hyenstrand rapporterade från styrelsen för Sveriges Hembygdsförbund. Ordförande är Birger Svanström och generalsekreterare är Jan Nordwall. Eva Bergström Hyenstrand är styrelseledamot, och Mona Lorentzson är med i valberedningen.

Förslaget till nya stadgar drogs tillbaka för bearbetning av en beredningsgrupp. Flera tjänstemän arbetar med bl. a. tillgänglighetsfrågor, IT-frågor och olika projekt som Kulturarvet och toleransen. Förbundet ger också ut tidskriften Bygd och Natur med Peter Johansson som redaktör. Maja Flyckt arbetar med Hus med historia, där sista ansökningsdagen för tilldelning av medel är den 31 oktober. Många hembygdsföreningar från Västergötland har sökt pengar.

År 2016 firar Sveriges Hembygdsförbund hundraårsjubileum, och hembygdsföreningarna uppmanas att skriva sin historia.

Sofie

Västergötlands Hembygdsförbund har köpt in dataregistreringsprogrammet SOFIE och betalar 5.000 kronor för licensen. Det är dock inte många hembygdsföreningar som använder programmet, kanske 6–7 stycken. Styrelsen för Västergötlands Hembygdsförbund har nu tillsatt en arbetsgrupp för att ta reda på hur SOFIE fungerar ur den genomsnittliga hembygdsföreningens synvinkel. SOFIE utvecklades av Västerbottens museum och Umeå universitet i början av 1990-talet och innehåller föremålsregistrering samt bild på föremålet. Det finns dock alternativ, t. ex. FileMaker, som kostar 2.000 kronor i inköp. SOFIE innebär en årlig avgift.

Diskussion om behov inför framtiden

Efter kaffe och goda smörgåsar diskuterade deltagarna i grupper vilken hjälp föreningarna behöver ha från förbundet under en 2-årsperiod respektive 5-årsperiod. Några synpunkter är följande:

1. Förbundet bör långsiktigt agera för att medel tillförs

hembygdsföreningarna. Hus med historia är en bra satsning.

2. Förbundet bör driva frågan om hjälp med finansiering av anställda.

3. Förbundet ska vara bollplank för föreningarna.

4. Förbundet bör ha hembygdskonsulenter eller personer som kan slussa vidare för rådgivning och hjälp.

I diskussionen betonades förmånen att få gratis rådgivning från Byggnadsvård Nääs. Förbundet har arbetat på att få en hembygdskonsulent och fortsätter med detta. Västergötlands Hembygdsförbund är helt fristående, medan andra hembygdsförbund ofta är kopplade till ett länsmuseum, och då anställs en gemensam konsulent. Andra frågor som kom fram i diskussionen är behovet av att få fler engagerade medarbetare i hembygdsföreningarna. Att se tillbaka på 50- och 60-tal kan kanske intressera folk. Musik och kläder från denna tid kan locka ungdomar.

Vikten av samarbete med kommunala och regionala myndigheter betonades också i diskussionen.

Avslutningsvis framhölls betydelsen av ordförandedräffor och det erfarenhetsutbyte som sker där.

Ann-Britt Boman

Ordförandekonferensen i Odensåker

Ordföranden i Västergötlands hembygdsförbund Eva Bergström Hyenstrand kunde hälsa ett femtontal representanter för föreningarna i norra delen, men också någon långväga ordförande som hade infunnit sig. Hon lämnade sedvanlig information om vad som är på gång i förbundet i form av kurser, projekt och kommande stämma. Eva påminde också om riksförbundets verksamhet och slog ett slag för vår tidning. Det är hembygdsrörelsens folk som ska stå för innehållet och uppmanade skaraborgarna att ta till vara på möjligheten att beskriva sin verksamhet och lämna rapporter från sin hembygdsforskning.

En av värdarna på Logården, Jan-Olof Berglund, berättade om den arbetsgrupp som förbundet tillsatt för att få fart på registreringen i SOFIE. Gruppen består av honom själv, Hans Menzing och Lena Gustafsson, Södra Härene. Registreringen i SOFIE underlättar och säkrar registrering av föremål, bilder med mera. Genom att förbundet har tecknat en huvudlicens kan föreningarnas kostnader hållas nere. En engångsavgift på 2776 kr och sedan en årlig kostnad på 1670 kr blir den utnyttjande föreningens kostnad.

Efter kaffepausen satte sig deltagarna i mindre grupper för att diskutera vad man har behov av på kort sikt

(inom 2 år) och på lite längre sikt (inom 5 år). Gruppredovisningen var entydig i behovet av hembygdskonsulent. En sådan, ansåg alla, skulle bli en vitaliseringsinjektion för hembygdsföreningarna. Förhoppningsvis skulle vi också få ett bra redskap att locka med de föreningar, som idag står utanför förbundet.

Lars-Erik Kullenwall

Södra Ving firar 50 hela året

Jubileumsalmanackan finns i alla hem i Södra Ving under 2011.

Man kan fira föreningens 50-årsjubileum på olika sätt. Södra Vings hembygdsförening har valt att fira sitt jubileum under hela året genom att se till att alla hushåll i Södra Ving får en fin väggalmanacka att sätta upp på väggen. Men föreningen har också en del medlemmar som bor utsocknes och naturligtvis har dom också fått en jubileumsalmanacka. Upplagan är på 1.300 exemplar. Första uppslaget ger en kort historik i form av viktiga årtal. Varje månad har en tävling där det gäller att veta vad ett par västgötska dialektord betyder. Ovanför varje månadskalender finns en liten komihåg ruta som berättar om en av månadens arrangemang. I själva kalendern finns det en notering om aktiviteten i dagens ruta. Varje uppslag har också bilder som berättar om bygden både förr och nu. Naturligtvis är jubileumshelgen 6-7 augusti ett viktigt datum.

Att med bilder dokumentera ett jubileumsår är också en bra idé. Man har hela 2011 på sig, sista inlämningsdagen är den 6 januari 2012. Bilderna skall vara tagna inom Södra Vings socken.

Leif Brunnegård

Hänt på bögda...

Matlagningskurser ökar samhörighetskänsla

Ullene gamla nedlagda skola förvandlas fem gånger på hösten och fem gånger på våren av hembygdsföreningen till Ullene matuniversitet.

- Här gick vi i skolan som barn och nu lär vi oss att laga mat, säger Kurt Johansson, en av deltagarna i hembygdsföreningens matlagningskurs med ett stort leende på läpparna.

Hembygdsföreningen i Ullene vårdar inte bara gamla ting och för gamla traditioner vidare till kommande generationer. Föreningen lever i allra högsta grad i nutiden och vårdar den så viktiga samhörighetskänslan för de boende i bygden.

I fyra år har man arrangerat matlagningskurser, med det uttalade syftet att stärka gemenskapen och samhörigheten.

- När vårsolen tittar fram, då går vi ut och gör något annat som stärker samhörigheten i vår hembygd, säger Gun Tidqvist som är ansvarig matlagningsledare.

Senapskryddad korvgryta

-Vi brukar vara närmare ett 20-tal deltagare i matlagningskursen, säger hembygdsföreningens ordförande Bertil Ring, som den här kvällen har ansvaret för spisen. Under överseende av Gun Tidqvist, kursledare för Vuxenskolan, skall kursdeltagarna under tisdagskvällen laga till och bjuda varandra på Senapskryddad korvgryta med potatismos.

Från Bertil Rings stekgryta doftar det ljuvligt när Chorizokorven steks till en gyllenbrun färg under ett ständigt rörande av Bertil Ring medan Gun Nilsson står redo att blanda ner championerna.

- Vi överlåter så gärna ansvaret för spisen till Bertil, säger Gun Tidqvist.

Närproducerat

Det är ingen avancerad matlagning man ägnar sig åt på "Ullene matuniversitet". En sak har alla maträtter gemensamt, de skall vara lättlagade, samtidigt som de skall vara välsmakande och bjuda alla kursdeltagarna på en smakupplevelse långt utöver det vanliga.

-Vi utgår från recept från tidningen Matmagazinet där varje maträtt inte får ta mer än 20 minuter att tillaga och vi använder oss i så stor utsträckning som det är möjligt av närproducerade råvaror, säger Gun Tidqvist.

- Men det viktigaste av allt är gemenskapen och sam-

Vid spisen. Ordförande för hembygdsföreningen Bertil Ring och Gun Nilsson hade det ansvarsfulla förtroendet av kursdeltagarna att för kvällen passa spisen.

hörigheten när vi tillagar och äter vår goda mat, betonar hembygdsföreningens ordförande Bertil Ring.

Staffan Petron

Tåg i Timmele

Den som besökte Timmele Hembygdssförenings tågkväll onsdag den 27 okt 2010, fick lära sig mycket om Ulricehamnsbygdens järnvägshistoria. Ett 70-tal järnvägsentusiaster och andra intresserade kom för att lyssna till ordf Lars Neuman, som på ett inspirerande sätt med hjälp av en bildkavalkad berättade om järnvägens utbyggnad. Allt från den första planeringen 1866 till sista turen 1985. Från ånglok till rälsbuss.

Den 38 km långa spårsträckan Ulricehamn-Vartofta öppnades för allmän trafik 1874. Två ånglok hade köpts in från England för 7 500 kr/st och de döptes till Sten Sture och Bogesund. Deras maxhastighet var 30 km/tim, men den högsta tillåtna hastigheten på spåret var 20 km/tim. Resan tog 2 tim och 30 min. Vid denna tid hade Timmelhed, som samhället då hette, fler invånare än Ulricehamn. Vår station låg i Lena.

Åren 1903-1906 var 1300 rallare anställda för att göra om den smalspåriga banan till normalspårig och sträckningen byggdes ut till Falköping-Landeryd. Spåret hade flera funktioner. Man kunde köpa sig en "Gångbiljett" och fritt under eget ansvar gå utmed spåret. Ett

Lars Neuman berättade om järnvägshistorien i Ulricehamnsbygden från 1866 till sista turen 1985.

årskort för fam Claes Johansson (6 pers) från Vång att fritt nyttja spåret mellan Timmele och Blidsberg kostade år 1925 tio kronor.

Under kvällen visades också Kjell Walters film ”Tåg ut Klart slut”. En hyllning till de två spårsträckorna Falköping-Landeryd och Ulricehamn-Borås. Spåren och tågen var i privat ägo fram till 1940-talet då SJ tog över. Förutom persontrafiken var järnvägen av betydelse för utvecklingen av industrin, jord- och skogsbruket samt utbyggnaden av telegraf- och poststationer.

Stämningen var mycket god och ett nostalgiskt sus gick genom lokalen när publiken kände igen personer och miljöer från förr. Ulla Abrahamssons utsökta bakverk var också mycket uppskattade. Hon och May Karlsson jobbade hårt under kvällen. Vad vore Hembygdsrörelsen utan alla bakande och kaffebruggande damer!

Ann-Britt Gard-Börjesson

Skaraborgs näst äldsta hembygdsförening firade 95 år

Tråvads hembygdsförening, eller som föreningen kallades från start Tråvads Fornminnesförening, firade sitt 95 års jubileum med en stor tårtbuffé i Föreningshuset.

Hembygdsföreningens ordförande Ingvar Sabel hälsade alla välkomna till jubileet och inledde med att göra en kort historisk återblick om vad som hänt under föreningens 95 år.

Efter att de 40- talet medlemmarna ätit sig mätta på alla olika jubileumstårter som hembygdsföreningen

Tårtbuffé. Hembygdsföreningen hade inför sitt 95 årsjubileum bjudit in sina medlemmar för att fira föreningen med en stor tårtbuffé. Hembygdsföreningens ordförande Ingvar Sabel var först av styrelsens medlemmar att ta för sig av jubileumstårterna. Medan de övriga styrelsemedlemmarna Kerstin Sjölin Magnusson, Sven – Erik Karlsson, Gerd Johansson, Lennart Andersson, Anders Bengtsson samt jubileets hedersgäst Rolf Eriksson fick vänta på sin tur.

dukat upp, berättade Rolf Eriksson från Borås om sina minnen från hembygden.

Även om Rolf Eriksson numera är boende i Borås, framgick det tydligt att hans hjärta och själ var djupt rotad i den gamla hembygden i Tråvad.

I all synnerhet när han berättade om sina upplevelser på fotbollsplanen tillsammans med grabbarna i Tråvads fotbollslag.

-Även när jag studerade i Lund under fyra år pendlade jag till Tråvad för att spela och jag missade inte en enda match under studieåren i Lund, berättade bland annat Rolf Eriksson.

Trots att Tråvads hembygdsförening är till åldern kommen, är föreningen en vital hembygdsförening utan några påtagliga ålderskrämpor. I ungdomlig anda kan man om fem år fira sitt hundraårsjubileum.

Staffan Peterson

Sveriges största landskapsgille

Västgötagillet i Västerås - 85 år 5 december 2010 - har hållit höststämma.

Under supén sjöngs traditionella bordsvisor och ett antal av gillet's f.d åldermän Göran Eskilsson nyskrivna visor. Dansare från Lis Helgosons balettskola underhöll medan Vestmanlands läns tidnings f.d. tidningschef, Elisabeth Bäck, berättade om sina åtta år på tidningen.

Ett antal festdeltagare framträdde med allt från solo- till kvartettsång. Sigge Ohlsson skötte en stor del av un-

derhållningen vid piano, dragspel och klarinett liksom Ingemar Helguson på panflöjt.

2009 valdes Gull Tynnvall, från Alingsås till gilletts första kvinnliga ålderman. Styrelsen i övrigt består av Birgitta Gustavsson (Gullspång), Lars-Erik Gullberg (Göteborg), Christina Norén-Svensson (Lerdala), Agne Thulin (Kvänum) Ingemar Östberg (Mariestad) och Nils Hellberg (Borås).

Västgötagillet i Västerås är fortfarande Sveriges största landskapsgille med idag 175 medlemmar.

I Västerås stadsbibliotek har gillet en boksamling för utlåning med främst "rar" västgötalitteratur. Böcker från hembygden tas tacksamt emot.

Ingemar Helguson

Äldsta deckaren på Skarabibliotek

Historiska deckare brukar vara populära, och nu i vår får vi chansen att i alla fall se Sveriges äldsta och kanske mest spännande deckare på plats i Gamla biblioteket i Skara. Det är en novellsamling som skrevs redan 1220 ungefär och innehåller rader av mustiga kriminalberättelser.

Boktiteln är tråkig, det medges: Äldre Västgötagalen. Och omslagsbild saknas helt. Ingen lättklädd blondin med eller utan pistol i handen, man hade tydligen ingen känsla för den sortens reklam förr. Innehållet däremot duger långt.

Sveriges äldsta bok på svenska brukar den kallas, och det är möjligen sant. Skall sanningen fram så är det en "piratkopia" som visas i Biblioteket mars, april och maj i vår. Första upplagan i ett handskrivet exemplar som präntades ned av en skrivare i tjänst hos lagman Eskil på Götala utanför Skara eller på Lagmanstorp i Long (eller var han nu kan ha hållit till) är försvunnen, och vi vet ju inte om denna kopia stämmer i alla delar.

80 öre billigare att ta bussen

Skara kunde under första halvan av 1900-talet skryta med att vara norra Europas största smalspåriga järnvägsknut. Men undan för undan lades banorna ned, och i höst för 40 år sedan gick sista persontåget till Göteborg från Skara. Det kom bara till Sjövik, sedan var spåren upprivna så man fick ta bussen till Göteborg.

Det var 80 öre billigare att ta bussen till Vara, det bidrog kanske till att järnvägen övergavs av sina passagerare.

Nya regler för diplom

Västergötlands Hembygdsförbunds styrelse antog vid sitt decembersammanträde nya regler för utdelandet av Västergötlands Hembygdsförbunds diplom.

I dessa kriterier slås det fast att

- en förening kan erhålla max fem diplom under en treårsperiod.
- endast person som utfört en av respektive förening bedömd betydelsefull insats kan erhålla diplom.
- ansökan om diplom görs på blankett som erhålls från förbundet; blanketten kan också laddas ner från förbundets hemsida.
- ansökan måste vara förbundet tillhanda senast två månader före utdelningstillfället.
- diplom delas ej ut utan att vara godkänt av VHF: styrelse.

Djupa kunskaper om en myllrande historia

I riksförbundets tidning Bygd och Kultur skriver förbundets generalsekreterare Jan Nordwall om en forskarrörelse och syftar då naturligtvis på Hembygdsrörelsen. Han tycker att speciellt storstadsmedia har en skev bild om hembygdsrörelsen och så ger han lite fakta uppgifter. Hembygdsrörelsen ger ut cirka 500 böcker årligen, alla tidskrifter oräknade. Han berättar vidare att all hembygdsföreningarna tillsammans förvaltar 4,5 miljoner bilder och ytterligare några miljoner dokument, en milhyllmeter arkiv!

Han kommer sedan in på att i hembygdsrörelsen finns djupa kunskaper om en myllrande historia.

Lokalhistoria tema på riksstämman

Lokalhistorisk forskning blir därför temat för seminarierna på SHF:s riksstämma i Karlstad 2011. Om allt fungerar kommer seminarierna att vara öppna för allmänheten. Vi hoppas också kunna hålla ett seminarium om hembygds litteratur. Som värmlänning och gammal Karlstadbo är det väl risk att jag uppfattas som partisk, men jag vill ändå påstå att förutsättningarna är de allra bästa för en riktigt bra stämma. Ytterligare information kommer i början av året, men planera redan nu för en resa till Karlstad 2 - 4 juni.

Över 12.000 storskaliga kartor från 1600-talets mitt som beskriver över 30.000 gårdar, hittar Du på www.riksarkivet.se/geometriska

Utmärkelser 2010

Tengelandsstipendiet

Henrik Persson, Ullervad

Diplom

Beslut i styrelsen 18/1-10

Birgitta Larsson, Gudhemsbygdens Hbf

Rigmor Larson, Gudhemsbygdens Hbf

Britta o Gunnar Carlsson, Bollebygds Hb o fmf

Gunvor Gardell, Tvärreds Hbf

Inger Josefsson, Tvärreds Hbf

Birgitta Johansson, Tvärreds Hbf

Arne Hjortstam, Tvärreds Hbf

Beslut styr 10/3-10

Berit Tuvehagen, Husabyortens Hbf

Sture Karlsson, Husabyortens Hbf

Lena Johansson, Husabyortens Hbf

Iréne o Tore Happe. Saleby Hbf

Lisbeth o Leif Saleryd, Saleby Hbf

Stina o Ivan Ivarsson, Saleby Hbf

Monica o Ingmar Karlsson, Saleby Hbf

Rolf Larsson, Saleby Hbf

Beslut styr 4/10-10

Hans Algotsson, Örslösa Hbf

Sören Jonsson, Örslösa Hbf

Rune Wald, Örslösa Hbf

Hedersnål med lagerkrans

Beslut styr 18/1-10

Ingvar Blomberg, Gudhemsbygdens Hbf

Margit Linusson, Bollebygds Hb o fmf

Beslut styr 10/3-10

Birgitta Josefsson, Skultorps Hb o fmf

Beslut styr 26/4-10

Börje Kloo. Ryda Hbf

Skinnatröt och suchi på Tibro museum

Under tiden 24/10-19/12 arrangerades en utställning på Tibro museum med temat "Skinnatröt och suchi" en matresa genom tiden. Utställningen beskrev vad vi ätit från 1800-talet och till våra dagar. Vi fick följa vilka kriterier vi haft gällande kosthållet och vad som under olika tider har påverkat oss i valet av mat. Genom olika miljöer med dukade bord fick vi ta del av vad som serverades på bondens 1800-talsbord kontra högreståndsbordet från samma tid. 1920-talets "sockerbomb" illustrerades via ett kaffebord och 40-talets krigsår med ransonering visades i nästa avdelning. Efterkrigstidens snabba utveckling och mötet med andra matkulturer beskrevs på 50-, 60- och 70-talsborden. Slutligen visades dagens våg av asiatiskt inflytande på mathållningen liksom de framväxande trenderna av Functional Food, Slow Food, Raw Food, renare mat och närproducerat. En del av utställningen beskrev handels utveckling från hökarbod via lanthandeln till snabbköpet och våra dagars supermarket.

Eva Thörn

Kilanda en oupptäckt idyll

Helfrid von Schéele och Maria Ahlmann från Backa säteri i Nödinge. Sekelskiftesbild tagen i trädgården framför huvudbyggnaden på Kilanda. Bild från Helfrid von Schéelse fotosamling.

Före reformen med storkommuner 1951 fanns det ett stort antal småsocknar, som skulle klara den offentliga verksamheten på egen hand. Dit hörde Kilanda socken, som idag ingår i Ale kommun. Historiskt hade Kilanda varit självförsörjande på en rad områden: kvarn, smedja, sågverk, mejeri, tegelbruk, vattenkraft och till och med brännvinsbränning. Kilanda säteri, en stor jord- och skogsgård, var navet i bygden. Ägarna var måna om bygdens folk och den natursköna miljön. En av ägarna Peter W Ekman hade lovat byborna en egen skola, som trots hans död 1863, genom en donation kom till stånd 1867. 1865 hade Starrkärr och Kilanda separerat sig i avseende på kyrkoråd, skolråd och folkskola. Skolan hade plats för 70 elever och inrymde även ett sockenbibliotek Tala om framsynthet!

Till Kilanda säteri knöts 1870 en lantbruksskola. Ett antal dokument vittnar om att skolan på flera områden utmärkte sig. Så skrev till exempel Lantbruksakademiens inspektör intendenten Carl Juhlin-Dannfelt att skolan vid Kilanda i flera hänseenden kunde tjäna som mönster för

en lägre lantbruksskola i såväl teoretiskt och praktiskt hänseende, och då under årens lopp tillbakagång i något hänseende, ej kunde förmärkas utan sträfandet hos skolans nitiske, insiktsfulle ledare städse gick ut på att åt skolan bibehålla den rangplats bland anstalter av dylikt slag den vetat förvärfva sig, var det ej underligt, att det betydelsefulla arbete tillmodernäringsens fromma, som där utfördes, skulle vinna erkännande icke blott inom sällskapets område, utan snart sagt öfver hela vårt land. Trots lantbruksskolans goda resultat lades den ner 1912. Myndigheterna ville ha större och färre skolor.

Kilanda kyrka med Ekmanska familjegraven och Beyerska gravkoret.

Boken om Kilanda

Om denna bygd har Bo Björklund skrivit en bok Kilanda med underrubriken Ekman – von Schéele – Klingspor. Med sedvanlig noggrannhet och stark känsla för en sockens historia skildrar Björklund människor och verksamheter i Kilanda fram till mitten av 1900-talet. Särskild uppmärksamhet ägnas ägarfamiljerna till Kilanda säteri omnämnda i bokens titel. Ett omfattande material hanteras på ett strukturerat och omsorgsfullt sätt med sinne för både väsentligheter och pikanta detaljer. Där inte arkivens dokument och andra skrivna handlingar räcker, låter Björklund människor komma till tals. Inte minst nutida släktingar till ägarfamiljerna har generöst berättat för författaren det de i sin tur hört berättas om säteriets historia. Två hundra bilder varav många från Helfrid von Schéeles fotosamling från åren omkring 1895 - 1910 kompletterar det skrivna ordet på ett utmärkt sätt. Bo Björklund har tidigare tillsammans med Karl-Erik "Skogvaktarn" Andersson givit ut tre böcker om Risveden "en västsvensk obygd historia" som de utmanande

kallade dem. För denna grundliga och facinerande berättargärning erhöll de Tengelandsstipendiet 2007.

Kilanda framtidens landsbygd

Kilanda har inte slagit sig till ro på gamla meriter. Säteriet är en välskött lant- och skogsgård. En ny ladugård har kapacitet för 150 kor och kalvar i lösdrift. Två Alfa Laval robotar svarar för mjölkningen. Kilanda kyrka är från medeltiden och en omtyckt bröllopsskyrka. Den är liten, troligen minst inom Göteborgs stift. Vid inspelningen av TV-filmen "Raskens" användes kyrkan, då dess

egenskaper och historiska miljö ansågs väl lämpade som inspelningsplats. Skolbyggnaden från 1860-talet är en vacker samlingslokal Ett aktivt byalag skapar samhörighet och bygdekänsla. Kilanda marknad, alltid på Kristi Himmelfärdsdag, samlar besökare i tusental "En levande bygd i en naturskön trakt" så karakteriserar ordföranden i Starkärr-Kilanda Hembygdsförening Inga-Britt Karlbom Kilanda.

*Text Roland Antehag
Foto Bo Björklund*

Funderingar kring gästfrihet

Min 23-årige son var under 2010 ute på en långseglats från västra Kanada till Australien. De seglade runt bland öarna i södra Stilla Havet under cirka 4 månader. Vi fick sporadiska rapporter via mail och ett av dem berörde mig mycket.

- Vi har just spenderat ett par dagar på Palmerston Island. Det var något speciellt, mycket vänliga människor. På ön bor det 67 personer. När de ser en båt komma i fjärran skyndar de sig ut för att möta den. Familjen som hinner först får nöjet att ha båtfolket som gäster, bjuda på mat och visa ön och traditionerna. Vi spenderade ett par dagar med Bob och hans familj. Följde med och fiskade, lärde oss om kokosnötter med mera. Mycket speciella dagar.

Jag kände en sorg i hjärtat, en saknad. Något fattas i vårt samhälle. På ön utgår man från att GE med hjärtat och som en effekt FÅR de säkert mycket tillbaka. Hos oss handlar det alltför ofta om vad vi kan FÅ eller TA.

Förvånad

Men döms om min förvåning när jag några dagar senare läste ett utdrag från 1000-talet e Kr (bryttid mellan heden och kristendom) ur Adam av Bremens beskrivning av de nordiska folken.

- Även om nordbor utmärker sig för gästfrihet, ligger

Hos familjen Masters. Bilden visar den gästfria familjen på Palmerston Island i Södra Stilla Havet, Söderhavet. Min son Henrik Gard längst till höger och de kanadensiska besättningsmännen Lukas och Karol i mitten.

svenskarna ett steg före. De räknar det som den värsta skam att neka resande gästvänskap, ja, det härskar en ivrig kapplöpning om vem som anses värdig att mottaga gästen. Där visas denna all möjlig vänlighet och så länge han önskar stanna, förs han hem till den ena efter den andra av värdens vänner. Sådana vackra drag finns det bland deras sedvänjor." (Utdrag ur Wikipedia.)

Låt oss inspireras av andra kulturer och vår egen historia!

Ann-Britt Gard-Börjeson

Västgötabygden 1:11

Läsvärt i korthet

Fågelås bebyggelse. Gårdar, villor och torp. Författare: Östen Fredriksson. Utgiven i samarbete med Fågelås Samhällsförening. Elever vid Fågelås skola har hjälpt till att ta de 580 fotografierna.

Guds änglar de vaknar på natten och slåss. Författare: Birgitta Rudberg. Förlag, eget, Samba, En ny version av succéboken Det är saligt att samla citron.

Viaredsboken. Från jordbruksmark till Företagspark. Författare: Sylvia Danielsson. Foto: Bertil Danielsson och Sylvia Danielson. Eget förlag. Folioformat. 176 sidor med många illustrationer.

Minnesblocket december 2010. Redaktör: Harald Engström. Utgivare: Historieföreningen Volvo i Skövde. Sex sidor med många färgbilder och texter om invigningen av en staty över John G Grönvall som lade grunden till dagens Volvo i Skövde.

Almanacka för Södra Vings Hembygdsförenings 50-årsjubileum Massor av bilder och korta texter.

Lavbulletinen nr 1 2010. Lavfloran på kyrkogårdar i Västra Götalands län. Författare: Leif & Anita Stridvall. Utgivare: Svensk Lichenologisk Förening. På Västra Tunhems kyrkogård kan man se 135 olika lavar.

Moholmsbygden 2010. Redaktion: Solveig Johansson, Ingrid Persson, Boris Peterson och Johan Pethrus. Utgivare: Moholms Hembygdsförening. Bl a mycket om Sträte by.

Västgötogenealogen. Tidskrift för Västgöta Genealogiska Förening. Nr 3 2010. Redaktör: Kjerstin Olofsson. Tema denna gång: Folklivsforskning/etnologi.

Snöflingan. Jultidning utgiven av Nykyrke Hembygds- och Fornminnesförening samt Bjurbäcks Hembygdsförening julen 2010. Redaktör: Ingvar Sandahl. 40 sidor med många illustrationer, mest i färg, och intressant läsning.

Dimbobygden 2010. Utgiven av Dimbobygdens Fornminnes- och Hembygdsförening. Redaktör: Gunilla Dverstorp. 112 sidor med många illustrationer och en rad spännande levnadsöden.

Kilanda. Ekman – von Schéele – Klingspor. Författare: Bo Björklund. Förlag: Acta Risvedensis, Älvängen. 200 sidor med mängder av gamla bilder, många i färg. En mycket väldokumenterad bok om Kilanda, främst under familjerna Ekman, von Schéele och Klingspor men också mycket om bygden och livet där.

Fler Tankar frå bögda. Författare: Leif Brunnegård. Förlag: Eget, Asklanda Ekehagen, Vårgårda. 95 sidor med åtskilliga illustrationer och massor av kloka och roliga funderingar kring livet på bögda. Allt presenterat på lättläst västgötska.

Till bords med biskop Jesper Swedberg – mat och dryck i Svensk Ordabok (cirka 1725. Med belysande utdrag ur samtida böcker. Författare: Lars Holm. Utgivare: Föreningen för Västgötalitteratur. 135 sidor med många härliga gamla bilder. En vacker bok med massor av information om mathållningen på Swedbergs tid, och med recept av Kajsa Warg.

Att gå den smala vägen. En studie kring Västra stambanans dragnig genom Skaraborgs län. Uppsats Historia B. Författare: Christian Hess Haugsöen. Utgivare: Karlstads universitet. Avdelningen för historia. 17 sidor. Författaren avlivar myten om att Skara skulle ha tackat nej till stambanan. Istället kämpade staden hårt för att få den till sig.

Landskap – visuella och rumsliga relationer i Falbygdens neolitikum. Doktorsavhandling i Arkeologi vid Göteborgs universitet. Författare: Tony Axelsson. Han visar bland annat att gånggrifter, som finns i så stort antal framför allt på Falbygden, inte byggdes för att synas över stora områden. Istället förefaller de nästan vara dolda i landskapet.

Mimers brunn. Arkeologi, etnologi & historia i Västra Götaland. Nummer 5 2010. Redaktör: Christina Ström. Utgivare: Vätteleuset, Skarstad. 52 sidor med mängder av illustrationer. Bl a om göter, heruler och hunner kring Hunneberg samt flygmotortillverkning i Trollhättan.

Hembygdsboken om Brunnhems socken. Från forntid till våra dagar. Redaktör: Bo Andersson som även tagit många av bilderna. Utgivare: Brunnhems Hembygdsförening. 300 sidor med massor av bilder och avfotograferade dokument, liksom många gamla kartor i färg. Mängder av information om denna socken granne med Stenstorp.

Föreningen för Västgötalitteratur. Meddelande nr 4 2010. Red: Johnny Hagberg. 20 sidor med bland annat anmälningar av många nya böcker.

Kungadottern Constantia Eriksson. Ättlingar och gårdar i Undenäsbygden. Författare: Ingemar Wikenros. Eget förlag. 74 sidor med många illustrationer om Erik XIV:s dotter med vackra Agda Persdotter.

Bilder från Nossebro förr och nu nr 22/10. Häftet har ett omväxlande och intressant material. Retro-projektet ”Andra våningen”, Bröllop förr i tiden, Minnesbilder från krigsåren 1939 – 1945. är några exempel. Föreningens 25 års jubileum uppmärksammas med all rätt liksom att föreningen utsågs till Årets Hembygdsförening i Västergötland.

Hans Menzing
Roland Antehag

Torparhustruns händelserika vardag

Om torparhustruns tunga liv tiger berättarna. Hemmavid hände ju ingenting? Bara att med obändig uthållighet slita och släpa och ge sig i kast med en omöjlig tillvaro i ödslig ensamhet. Under oändliga arbetsdagar hade hon ansvaret för hemmet och kreaturen, att barnen skulle ha mat för dagen, att hålla armodet borta. Hon skulle vara först uppe på morgonen, tända i spisen, reda morgonmålet med matsäck åt mannen, barn skulle till skolan, de mindre ha passning. Kreaturen skulle fodras och vattnas, bära hink på hink från brunnen, hundratals meter. Mockning, mjölkning och separering var dagliga sysslor.

Anna-Lisa vid sin stuga.

Arkivbild Svältornas Fornminnesförening.

Huset skulle hållas rent. Vatten och ved bäras in, veden finhuggas, om hon var fel gift. Kläder skulle tvättas och lagas. Bakning tog sin tid. Ull skulle kardas och spinnas; strumpor, vantar och mössor stickas. Linet skulle skördas, beredas, spinnas och vävas till tyg, som skulle sys upp till hela familjen. Någon tid för det oväntade fanns inte. Blev kreaturen sjuka och djurdoktorn måste tillkallas var det ett allvarligt men för dagliga sysslor.

Den gamla torpstugan var skröplig och kall och det hårda livet att hålla nöden från dörren, gav anledning till slitningar. Allt för sällan deltog mannen i 'kvinnogöret'. Efter en tung dag i skogen lade han sig på kökssoffan och väntade på cikoriakaffe och kvällsmat. Sedan skulle sängplatser ställas i ordning, barn läggas. Innan nattvilan skulle kreaturen stillas. Fick hon sen en stund för sig själv, satte hon botar på mannens arbetskläder. Med vårens längre dagsljus skulle hon hinna med att bidra till kontantinkomsten med arbete i plantskola och hyggesplantering.

Till torparhustruns liv hörde ensamheten, isoleringen, ooplagade vintervägar, kylan innan spisen började värma, klappning och sköljning i isvatten, ledvärk. Långt till affär, långt till grannar, långt till skolan. Men ändå, till det yttersta en kamp mot en hård och obevlig verklighet – men ändå händelserik tillvaro.

Göran Söderström

Är Du en föreläsare i Västergötland?

Är Du då med i förteckningen på vår hemsida som presenterar föreläsare/föredragshållare som anmält att de är tillgängliga med olika program för eventuella föreläsningar, föredrag, bildvisning etc. vid sammankomster eller möten inom hembygdsrörelsen.

Kontakta Jan-Olof Berglund så ser han till att Du kommer med på listan med en presentation. Skicka E-post till j-o.berglund@telia.com

Redaktörsgrupp:

Roland Antehag, Lilla Mjölseredsv 9, 466 95 Sollebrunn, tel 0322/402 55,

e-post: r.antehag@hotmail.com

Leif Brunnegård, Asklanda Ekehagen, 447 93 Vårgårda, tel 0322/66 10 26 e-post: vbn.red@tele2.se

Hans Menzing, ansvarig utgivare, Marumstorget 1, 532 32 Skara, tel 0511/12643,

e-post hans.menzing@telia.com

Övriga i redaktionskommittén:

Eva Bergström Hyenstrand, Carl von Linnés väg 2, Skultorp, 541 55 Skövde, tel 0500 - 43 30 13,

e-post: hyenstrand@hotmail.com

Jan-Olof Berglund, Stora Rör, Nolgården 3, 54015 Våring, tel 0500-441105, 0708-420453,

e-post: j-o.berglund@telia.com

Ann-Britt Boman, Spireavägen 5, 513 35 Fristad tel 033 - 26 19 21,

e-post annbritt.boman@telia.com

Tage Brolin, Bäckaskog, Främmostad, 465 97 Nossebro, tel 0512/531 50, e-post: tb.bygg-tjanst@telia.com.

Birgit Carlsson, Ljungås, 519 91 Istorp, tel 070-620 66 66, e-post bisido@hotmail.com

Stig Green, Fjällrosv 1, 516 32 Dalsjöfors, tel 033 - 10 15 85, e-post: stig.green@bornet.net.

Per-Göran Persson, Östergården 1, 54066 Sjötorp, tel 0501-50138, 070-7838079.

e-post pellep@telia.com

Förbundsordförande: Eva Bergström Hyenstrand.

Förbundssekreterare: Mona Lorentzson, Wallströmsliden 6, 463 71 Lödöse. Tel 0520 - 66 02 74

e-post: mona.lorentzson@gmail.com

Förbundskassör: Hugo Isaksson, Box 2067, 523 02 Timmele. Tel 0321 - 300 01.

e-post hugo.isaksson25@hotmail.com .

Kanslist:

Eva Mann, Västergötlands Hembygdsförbund, Box 15, 534 21 Vara, tel 0512-10550 fax 0512-339 42, bost. 0511-37 03 30,

Bankgiro 378-5383, Plusgiro 8 57 59-9,

Kansliets e-post: vasterg.hembygdsf@telia.com

Från 28 öre till 13 kronor

När handlaren J F Gabrielsson i Ljurnhalla köpt sin första bil utökades sortimentet naturligtvis med bensin. Men någon bensintank fanns inte nedgrävd i backen och någon bensinpump fanns det inte utanför affärsdörren. Men ute på gårdsplanen låg tre stycken 200-liters järnfat. När bensinbilen kom fyllde han faten. När det var dags för tankning sattes den så kallade fatpumpen ner i fatet och så pumpades bensinen upp i ett 5-liters mått och sedan fylldes bilens bensintank med hjälp av en tratt eller slang. Några bensinkunder hade Gabrielsson också, men det gick inte åt så mycket bensin på den tiden.

Foto Sven Liljeqvist

Den fina Shell-pumpen på bilden till vänster, finns fortfarande hos Shell i Sollebrunn. Det är den modellen som jag minns när man började sälja bensin efter kriget. Den var manuell. När det kom en kund fick man pumpa upp bensin i glasbehållaren högst upp på pumpen. Den rymde 10 liter. Med ett reglage på pumpen bestämdes hur många liter som skulle fyllas på i bilens tank, så satte man bensinslangen i tankröret och så rann den bestämda kvantiteten ner i bilens tank med självtryck.

I Vårgårda, där jag bodde som tonåring, fanns det sådana här pumpar vid K A Anderssons speceriaffär, Vårgårda Järnhandel, Carl Johanssons Järnhandel och Norrsjö Taxi. Ett stycke in på 50-talet fick pumparna en elektrisk motor och då kunde man fylla bilens tank och ett räkneverk som såg ut som en klocka visade hur många liter som man tankat.

Utvecklingen gick fort och det kom fler bensinpumpar. Men inte bara det. Nu byggdes servicestationer som hade flera olika pumpar med olika oktantal. I dessa anläggningar fanns också en verkstadslokal där man kunde få sin bil rundsmord, vilket man gjorde efter cirka 200 mils körning. Det fanns också en tvätthall där man kunde tvätta sin bil. Allt betalades kontant inne i butiken där man också kunde köpa lite biltillbehör.

En bekant till mig berättade, att när han var bonde och nybliven bilägare omkring 1930, då måste han sälja tre liter mjölk för att kunna köpa en liter bensin. Bensinen kostade då 28 öre/liter. Jag tror att det var på sommaren 1967 som bensinpriset passerade 1 kr/liter. Då satt det små gula lappar på bensinpumpen där literpriset angavs: Därav skatt 55 öre.

Idag när jag skriver detta är bensinpriset cirka 13 kronor, därav är skatten 8.10 (energi- miljö- och mervärdesskatt). Nu är bensinstationen ett litet varuhus. Här finns olika typer av drivmedel. Inne i butiken finns inte bara biltillbehör. Numera finns här en livsmedelsavdelning med ett begränsat sortiment. Godis och tidningar finns här också, och är man hungrig kan man köpa korv och bröd eller en hamburgare. Bilverkstaden har ofta försvunnit för att lämna plats för butiken.

Men det finns också en annan typ av anläggningar där man kan köpa drivmedel. Helt obemannade stationer.

Leif Brunnegård